

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»**

ЧЕРНЕГА ІННА ІВАНІВНА

УДК 005.2:[631.15:338.432](477)

**УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ МЕХАНІЗМОМ
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Уманському національному університеті садівництва.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН
Ульянченко Олександр Вікторович,
Харківський національний аграрний університет
ім. В. В. Докучаєва, ректор

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
Кукса Ігор Миколайович,
Луганський національний аграрний університет
(м. Старобільськ), завідувач кафедри фінансів і
економічної кібернетики

доктор економічних наук, професор,
заслужений економіст України,
Филюк Галина Михайлівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри економіки підприємства

доктор економічних наук, професор,
Шиян Дмитро Вікторович,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця, завідувач кафедри економіки
підприємства та менеджменту

Захист відбудеться «22» вересня 2020 р. о 11.00 на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.889.01 у ВНЗ «Національна академія управління» за адресою:
03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ВНЗ «Національна академія
управління» за адресою: 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15.

Автореферат розісланий «21» серпня 2020 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

М. В. Штань

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку аграрного сектору України ринок не в змозі подолати всі економічні проблеми, оскільки законодавчо визначені заходи та засоби їх вирішення є не ефективними під час розв'язання поточних соціальних питань. Неспроможність ринку та уряду подолати ці проблеми наполягає на виникненні й розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки. Соціальне підприємництво може набувати найрізноманітніших форм та охоплювати різні сфери діяльності. Імплементация концепції соціальної відповідальності в аграрний сектор економіки позитивно впливає на розвиток соціально-економічного механізму підприємницької діяльності і є викликом трансформаційним процесам економіки держави щодо збалансованого розвитку економіки в цілому.

Розвиток і удосконалення соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки має бути спрямована на соціальні перетворення й вирішення конкретних соціальних проблем, розширення можливостей трансформаційного прогресу в межах соціально-економічної екосистеми аграрного сектору й держави. Таке удосконалення значно знизить видатки місцевих бюджетів на соціальну сферу та допоможе громадам забезпечувати власні повноваження, зменшить рівень безробіття і забезпечить додатковий дохід до бюджетів різних рівнів. Соціальне підприємництво в такому разі, зокрема, аграрного сектору, стане невід'ємною складовою економіки нашої країни. Соціально орієнтовані суб'єкти підприємницької діяльності аграрного сектору повинні мати чітку соціальну мету, на яку слід спрямувати значну частину їх прибутків. З іншого боку, прибуток – це хоч і не єдиний, проте важливий критерій успішності підприємницької діяльності, який гарантує сталий розвиток і втілення соціальної місії. Такі підприємства є передусім представниками малого та середнього бізнесу, який відіграє ключову роль у створенні робочих місць і розвитку економіки, що має бути пріоритетом для сучасної України. Тому дослідження напрямів дотримання соціально-економічних засад підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки зумовлює актуальність і своєчасність теми дослідження.

Питання соціально-економічного механізму підприємницької діяльності є об'єктом досліджень багатьох зарубіжних і вітчизняних учених-економістів, серед яких суттєвий внесок у вивчення теоретико-методичних і практичних аспектів управління соціально-економічним механізмом зробили такі відомі науковці: К. Альтер, В. Валентинов, Ю. Гончаров, О. Лемішко, І. Кукса, М. Малік, Д. Мун, М. Саприкіна, Н. Супрун, Н. Ткаченко, О. Ульянов, Г. Філюк, М. Фрідман та ін. Переважна більшість учених, зокрема Н. Бей, О. Буднік, К. Дьяконов, Л. Керролл, Т. Лукіна, В. Матвійчук, І. Румик, А. Судак, В. Ткачук, Д. Шиян та ін., досліджують соціально-економічний механізм підприємницької діяльності в контексті соціальної відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності. Крім того, науковці Г. Боуен, Н. Бутенко, С. Вартік, Р. Годелнік, К. Грейсон, І. Гришова, М. Корінько, М. Малік, Н. Маслак, О. Мелень, І. Сало, М. Ступень, І. Штулер, В. Юрчишин розглядають соціально-економічний механізм в контексті сталого розвитку аграрного сектору.

Чисельність наукових публікацій підтверджує значний ступінь актуальності досліджень з проблем розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України. Проте, деонтологія концепцій й поглядів щодо сутності категоріального апарату і методологічних підходів, низький рівень обізнаності суб'єктів підприємницької діяльності аграрного сектору щодо соціально-економічного ефекту від запровадження соціальної діяльності, відсутність екосистем формування соціальної підприємницької діяльності в аграрному секторі потребують ґрунтовних теоретико-методологічних досліджень, що зумовило вибір теми дисертаційної роботи, визначило її логіко-структурну побудову, мету, предмет, об'єкт і завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Уманського національного університету садівництва, зокрема є складовою фундаментальної теми факультету економіки і підприємництва «Теоретико-методологічні та прикладні засади соціально-економічного розвитку аграрної сфери економіки України в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0116U003210), в межах якої автором: обґрунтовано теоретичні основи формування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки; запропоновано методологію застосування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі; визначено концептуальний підхід до оцінювання рівня розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки; запропоновано засоби диверсифікації як інструмента підвищення ефективності функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки; сформовано структурно-логічний інструментарій забезпечення ефективності розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є комплексне обґрунтування теоретико-методичних підходів і практичних рекомендацій щодо удосконалення соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки.

Відповідно до мети було визначено такі **завдання**:

- дослідити сутність категорію соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки у сучасних умовах трансформаційних процесів економіки;
- визначити структурні особливості функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в контексті його складників;
- проаналізувати теоретичні положення теорії соціальної відповідальності і встановити її особливості для підприємницької діяльності в аграрному секторі;
- удосконалити концептуальний підхід до оцінювання рівня функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки;
- уніфікувати основні аспекти формування стратегії розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки;

- дослідити активність екосистеми соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки;
- визначити залежність прибутку суб'єктів підприємницької діяльності від рівня управління соціально-економічним розвитком аграрного сектору економіки;
- удосконалити системний підхід до формування соціальної обізнаності суб'єктів підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки;
- установити основні вектори стратегічного розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки;
- запропонувати комплексний підхід до імплементації заходів стосовно диверсифікації підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки;
- визначити концептуальні засади стратегування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі;
- удосконалити систему інституціонального забезпечення функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі;
- запропонувати методологічний підхід до формування парадигми удосконалення соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки;
- розробити логічно-функціональний підхід до формування архітекtonіки інституціональної екосистеми соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки.

Об'єктом дослідження є процеси формування та функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних, науково-методичних та практичних засад щодо управління соціально-економічним механізмом підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки.

Методи дослідження. Методологічною і теоретичною основою дисертаційної роботи є наукові положення фундаментальних та прикладних досліджень у галузі економічної теорії, аграрної економіки, стратегічного управління, праці вітчизняних і зарубіжних учених різних галузей економічної науки, у яких наведено основні теорії щодо функціонування та розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки.

У процесі дослідження було використано загальнонаукові і спеціальні методи, а саме: історичний та логічний (дослідження теоретичних поглядів на сутність соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки), герменевтичний (дослідження правових аспектів регулювання соціально-економічним механізмом підприємницької діяльності в аграрному секторі), монографічний (вивчення особливостей формування та передового досвіду щодо функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в інших країнах світу), порівняльний та графічний (оцінювання динаміки і структурних змін функціонування екосистеми суб'єктів підприємницької діяльності соціально-економічного механізму); системно-структурний аналіз і синтез (вивчення та узагальнення структурних змін щодо розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки, стану та його динаміки), методи системного аналізу, групування (визначення і розрахунок показників

оцінювання рівня функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності суб'єктів аграрного сектору економіки), SWOT і PEST-аналіз (виявлення сильних і слабких сторін, можливостей та загроз розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки), кластерний аналіз (формування напрямів диверсифікації соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки), кореляційно-регресійний аналіз (оцінювання впливу прибутку на рівень розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі).

Інформаційною базою дослідження слугували: матеріали Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, інформація Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби статистики України, Головного управління статистики в Харківській і Черкаській областях, Департаменту агропромислового розвитку Харківської і Черкаської обласних державних адміністрацій; річна звітність суб'єктів підприємницької діяльності; науково-аналітичні матеріали та наукові розробки зарубіжних і вітчизняних вчених; Internet-ресурси; матеріали дискусій наукових конференцій, особисті спостереження та розрахунки автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні сукупності теоретичних, методологічних та практичних висновків і пропозицій щодо розвитку і удосконалення соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі як чинника, що забезпечує сталий розвиток економіки. Основними результатами дослідження, які характеризують наукову новизну, є:

вперше:

- розроблено і обґрунтовано концепцію архітекτονіки розвитку і удосконалення соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки, що базується на стратегуванні й комплексному прийнятті управлінських рішень на мезо-, макро- і мікрорівнях, визначає сукупність видів підприємницької діяльності та її економіко-соціальних інтересів, чинників інституціональної екосистеми, ступінь розвитку сільських територій, методи діагностування стану й урахування ряду принципів і елементів у взаємодії із глобальною економічною екосистемою;

- запропоновано комплексний підхід до імплементації заходів диверсифікації підприємницької діяльності в аграрний сектор економіки, який ґрунтується на багаторівневому управлінні ними, виділяє соціально-орієнтовану стратегію, поєднує чинники виробничої діяльності суб'єктів у єдину систему взаємодій для забезпечення управління заходами диверсифікації на різних рівнях, характеризується наявністю взаємозалежності між галузями аграрної економіки та дозволяє враховувати складність реалізації заходів диверсифікації і багаторівневість наявних завдань, які необхідно вирішувати під час здійснення диверсифікації на сільських територіях;

удосконалено:

- методологічний підхід до формування парадигми соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки, що дає змогу визначити сучасні тенденції управління та ґрунтується на принципах «ізмрудної» стратегії управління, яка визначається осмисленням, самоуправлінням, цілісністю суб'єктів та еволюційністю і враховує особливості підприємницької діяльності в

аграрному секторі, визначає перевагу мети й покликання діяльності перед прибутком та є тактикою для досягнення стратегічних цілей діяльності в напрямі збалансованого соціально-економічного розвитку аграрного сектору економіки;

– сутність категорії «соціально-економічний механізм підприємницької діяльності в аграрному секторі», що надає змогу структурувати категорію та ідентифікувати її як сукупність взаємопов'язаних соціально-економічних методів, інструментів та важелів, які діють на всіх рівнях підприємницької діяльності, їх нормативно-правове та інформаційне забезпечення, котре формується під впливом державної політики стосовно аграрного сектору, спрямованої на вирішення соціальних проблем і ефективне використання всіх ресурсів у процесі діяльності та забезпечення соціально стійкого розвитку аграрного сектору і держави в цілому;

– комплексний підхід до структуризації елементів соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки, принциповою ознакою якого є уніфікованість блоків соціальної відповідальності, виробничих елементів, інвестиційно-інноваційної діяльності, податково-фінансових важелів, що забезпечує взаємовідлагоджену дію економічних, соціальних і екологічних складників та інструментів розвитку підприємницької діяльності й аграрного сектору економіки в цілому, що дає змогу розкрити і прорахувати сучасні тенденції розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності;

– дискурсивний підхід до формування соціальної обізнаності суб'єктів підприємницької діяльності, який є інструментом регулювання балансу між інтересами суспільства й бізнес-структур на мікро- та макрорівнях, що дає змогу структурувати та побудувати систему, котра об'єднує бізнес, соціум, екологію і формує синергетичний ефект з його проявом в усіх видах підприємницької діяльності;

– концептуальний підхід до оцінювання рівня функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки, який включає інтегральні індикатори економічного, екологічного і соціального управління та метод експертних оцінок, що в сукупності визначають мінімально необхідний і кількісно вимірний набір даних, показники кожного етапу процесу розвитку є соціально орієнтованими, таке поєднання дає змогу більш точно оцінити дієвість соціально-економічного механізму;

– екосистему інституціонального забезпечення функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності, яка поєднує сукупність соціальних і економічних інститутів та інституціональних дій з державного регулювання, соціально-економічні відносини підприємницької діяльності в аграрному секторі, що відповідають сучасним викликам розвитку економіки в контексті соціальних, екологічних та економічних принципів;

дістали подальшого розвитку:

– стратегічний підхід до розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі, що є інструментом реалізації місії і цілей соціального, економічного й екологічного спрямування в межах екосистеми підприємницької діяльності на рівні мезосистем аграрного сектору економіки та враховує ризики її діяльності, такий підхід додає можливість попереднього

визначення сценаріїв розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності;

- концептуальні засади стратегування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності, які надають змогу визначити комплекс дій його суб'єктів щодо реалізації стратегічної мети соціально-економічного розвитку за принципом «фундамент–дах», коли майбутні зміни соціально-економічного механізму країни з урахуванням впливу зовнішньоекономічних та інших факторів і очікуваних тенденцій визначаються напрямками й цілями розвитку, які визначені на рівні суб'єкта, далі інтегрують на рівень регіонів та мезорівень;

- парадигма стратегічного розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки, що надає змогу поєднати комплексно-системний аналіз та виклики світових мегатрендів, внутрішніх і локальних та відповідно до яких визначити напрями стратегії, комплекс дій, спрямованих на реалізацію стратегії, політику та постійну діагностику, що забезпечить визначення необхідної кількості ресурсів за параметрами та повне виконання поставлених цілей відповідно до ядра стратегії;

- науково-практичні положення щодо оцінювання впливу рівня розвитку соціально-економічного механізму на результати підприємницької діяльності, які визначають поетапне оцінювання кожної складової на засадах експертного оцінювання і корегуючого показника, що надає змогу систематизувати показники та отримати максимально точне значення рівня розвитку соціально-економічного механізму;

- методичний підхід до оцінювання екосистеми соціально-екологічного механізму підприємницької діяльності, що поєднує значення сукупності основних показників суб'єктів підприємницької діяльності в аграрному секторі та експертну оцінку його стану, такий підхід надає змогу більш систематизовано та структуровано проводити оцінювання соціально-екологічного механізму підприємницької діяльності;

- визначення сутності поняття «соціальна відповідальність підприємницької діяльності», в основу якого покладено визначення соціальної відповідальності й інтересів суб'єктів підприємницької діяльності як комплексного явища, що визначає готовність суб'єктів зрозуміти і швидко відреагувати на потреби суспільства, відводячи при цьому на другий план частину своїх інтересів, пов'язаних з отриманням короткострокового прибутку, що дає можливість чіткої систематизації категорії для повного розуміння її значення в аграрному секторі економіки.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що розроблені науково-методологічні і практичні положення, висновки та рекомендації збагачують теорію і практику управління соціально-економічним механізмом підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України.

Теоретичні висновки та науково-практичні рекомендації автора безпосередньо використано і впроваджено у діяльності:

- Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України – заходи диверсифікації підприємницької діяльності в аграрному секторі

економіки та вектори стратегування соціально-економічної складової підприємницької діяльності (довідка від 17.07.2020 р.);

– Управління агропромислового розвитку Уманської районної державної адміністрації – пропозиції щодо формування стратегії розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності аграрного сектору економіки та організаційні заходи щодо формування бізнес-інкубатора з підтримки розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності аграрного сектору економіки (довідка від 20.12.2019 р. № 954);

– Управління праці та соціального захисту населення Уманської районної державної адміністрації – пропозиції щодо оцінки рівня управління соціально-економічним механізмом підприємницької діяльності в контексті підвищення рівня зайнятості в аграрному секторі економіки регіону (довідка від 28.12.2019 р. № 4043/01);

– Уманської районної філії Черкаського обласного центру зайнятості – рекомендації щодо методики визначення кадрової відповідальності в межах соціального розвитку держави та організаційні заходи щодо формування соціальної відповідальності працівників аграрного сектор і їх мотивації (довідка від 20.11.2019 р. № 3265/12); ННЦ «Інститут аграрної економіки» – заходи щодо формування інституційного забезпечення функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності (довідка від 05.06.2020 р. № 10/191-1).

Основні наукові результати використовують у навчальному процесі Уманського національного університету садівництва під час викладання курсів: «Інвестування», «Стратегія підприємства», «Економічне управління підприємством», «Соціально-економічний аналіз підприємницького середовища» для студентів факультету економіки і підприємництва (довідка від 11.03.2020 р. № 01-10/302).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням, висновки та рекомендації якого отримано автором особисто. Опубліковані наукові праці містять положення, висновки та пропозиції, сформульовані особисто автором, і відображають його конкретний внесок у розвиток економічної науки. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті положення, які є результатом власних досліджень. Дисертація не містить матеріалів кандидатської дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення результатів дослідження апробовано на міжнародних і всеукраїнських конференціях, семінарах, а саме: Всеукраїнських наукових конференціях: «Актуальні питання сучасної економіки» (м. Умань, 20–22 січня 2010 р.); молодих учених (м. Умань, 10–11 березня 2011 р.); «Науково-методологічне забезпечення економічних засад конкурентоспроможності аграрного виробництва і розвитку сільських територій» (м. Мелітополь, 16–17 лютого 2012 р.); «Сучасні наукові погляди на економічний розвиток країни» (м. Хмельницький, 21–22 лютого 2020 р.); Міжнародних науково-практичних конференціях: «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 20–21 травня 2010 р.); «Становлення сучасної науки» (Чехія, 27 вересня – 5 жовтня 2010 р.); «Сучасні питання економічного розвитку» (Польща, 7–10 листопада 2010 р.); «Перспективні наукові дослідження» (Болгарія, 17–25 лютого 2012 р.); «Наука і технології: крок в майбутнє» (Чехія,

27 лютого – 5 березня 2012 р.); «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 17–18 травня 2012 р.); «Досягнення вищої школи» (Болгарія, 17–25 листопада 2012 р.); «Наукові і інформаційні досягнення–2013» (Польща, 7–15 березня 2013 р.); «До 60-річчя утворення Черкаської області» (м. Умань, 14–15 березня 2013 р.). «Науково-методологічні основи підвищення економічної ефективності, інноваційного розвитку та менеджменту аграрного виробництва» (м. Харків, 24–25 квітня 2013 р.); «Теоретико-методологічні засади ефективного розвитку аграрного виробництва» (м. Харків, 24–25 квітня 2014 р.); «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 24–25 квітня 2014 р.); «Фундаментальні та прикладні проблеми підприємницької діяльності в аграрному секторі» (м. Харків, 23–24 квітня 2015 р.); «Научный потенциал мира–2015» (Болгарія, 17–25 вересня 2015 р.); «Ключевые вопросы в современной науке» (Болгарія, 15–22 квітня 2016 р.); «Наука без границ» (Болгарія, 15–22 квітня 2016 р.); «Education Excellence and Innovation Management through Vision 2020» (Granada, Spain, April 10–11, 2019); «Ключевые вопросы в современной науке» (Болгарія, 15–22 квітня 2019 р.); «Innovation and Entrepreneurship» (Montreal, Canada, January 24, 2020); «Інформаційні технології та фінансова система: сучасний стан, ефективність, перспективи» (м. Київ, 31 січня 2020 р.).

Публікації. Основні наукові положення, висновки і результати дослідження опубліковано у 61 науковій праці, серед них: 1 одноосібна монографія, 4 колективні монографії, 20 статей у фахових виданнях України та виданнях, яку зареєстровані у міжнародних наукометричних базах, 6 статей у зарубіжних наукових виданнях включених до міжнародних наукометричних баз, 1 стаття у інших виданнях, 29 публікацій у матеріалах конференцій. Загальний обсяг наукових праць становить 50,10 друк. арк., з яких особисто автору належить 39,18 друк. арк.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 492 сторінки, з яких основного тексту – 396 сторінок. Робота містить 62 таблиці, 55 рисунків; 16 додатків. Список використаних джерел налічує 373 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність та вибір теми дослідження, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, відображено наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, особистий внесок автора та апробацію результатів наукового дослідження.

У першому розділі **«Теоретичні основи формування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки»** розкрито теоретичні засади формування соціального підприємництва як сучасної форми господарювання; досліджено концептуальні засади формування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності й інструментарій державного регулювання; проаналізовано світовий досвід соціально-економічної підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки.

Теоретично доведено необхідність розвитку соціального підприємництва в аграрному секторі економіки. У результаті проведених досліджень під соціальним підприємництвом аграрного сектору запропоновано розуміти інноваційну соціально-

економічну діяльність суб'єктів аграрного сектору, спрямовану на отримання соціального ефекту шляхом реінвестиції доходу в підприємництво на вирішення соціальних проблем для забезпечення соціальної та економічної стабільності території. Розширюючи поняття соціального підприємства з огляду на специфіку аграрного сектору запропоновано трактування соціального підприємництва в аграрному секторі як бізнесу або самостійного суб'єкта господарювання, створеного відповідно до законодавства для виробництва продукції та надання послуг з метою задоволення суспільних потреб, який є джерелом отримання додаткового прибутку в аграрному секторі економіки й визначає інвестиційну привабливість для досягнення соціального ефекту.

Досліджено особливості формування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі. Визначено основні складові соціально-економічного механізму підприємницької діяльності аграрного сектору (рис. 1).

Рис. 1. Структурна схема соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки

Джерело: удосконалено автором.

Під соціально-економічним механізмом підприємницької діяльності аграрного сектору запропоновано розуміти сукупність взаємопов'язаних соціально-економічних методів, інструментів та важелів, які діють на всіх рівнях підприємницької діяльності, їх нормативно-правове та інформаційне забезпечення, що формується під впливом державної політики, яка спрямована на вирішення соціальних проблем та ефективне використання всіх ресурсів у процесі діяльності і забезпечення соціально стійкого розвитку аграрного сектору.

Соціально-економічний механізм підприємницької діяльності аграрного сектору включає: економічну, соціальну і екологічну складові, засоби та інструменти розвитку підприємницької діяльності й аграрного сектору в цілому, джерела фінансування та сприятливу державну політику розвитку соціального підприємництва в аграрному секторі. Важливими чинниками впливу на управління соціально-економічним механізмом підприємницької діяльності в аграрному секторі є: економічні передумови, формування бази самодостатності сільських громад, організація ефективної системи органів місцевого самоврядування, розвиток соціальної інфраструктури, становлення соціально-трудова відносин та соціального партнерства. Структуру соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі визначаємо як розгалужену, багаторівневу та багатовимірну систему, що має власну внутрішню структуру й складається з об'єкта і суб'єктів управління та функціональних відносин, у межах яких повинні відбуватися прямі й зворотні зв'язки. Об'єктом такого управління є підприємницька діяльність аграрного сектору, її соціальні, економічні та екологічні складові. На основі проведеного дослідження встановлено, що функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі доцільно розглядати у вигляді структури, що визначає основні суб'єкти соціально-економічного механізму та їх взаємодію під час підприємницької діяльності в аграрному секторі (рис. 2).

Теоретично доведено, що на процес управління соціально-економічним механізмом підприємницької діяльності значною мірою впливають зміни та оновлення законодавчо-нормативної бази в контексті децентралізації. Зокрема, сільські території мають можливості конвергенції з міськими територіями, оскільки соціально-економічний механізм підприємницької діяльності на сільських територіях є важливим для успішного функціонування будь-якої адміністративно-територіальної одиниці країни. Детальний практичний аналіз засвідчує, що існуюча система управління розвитком сільських територій розподілена між різними галузевими міністерствами та відомствами, які в межах своїх повноважень впливають на задоволення потреб сільських громад.

Тому, на наш погляд, існує необхідність координації управління всіма галузями та сферами розвитку сільських територій України для комплексного вирішення основних проблем на основі принципів сталого розвитку.

У другому розділі **«Методологія функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки»** досліджено концептуальний підхід до формування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі в контексті соціальної відповідальності, обґрунтовано методологію оцінювання рівня функціонування, сформовано стратегічні

аспекти формування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки.

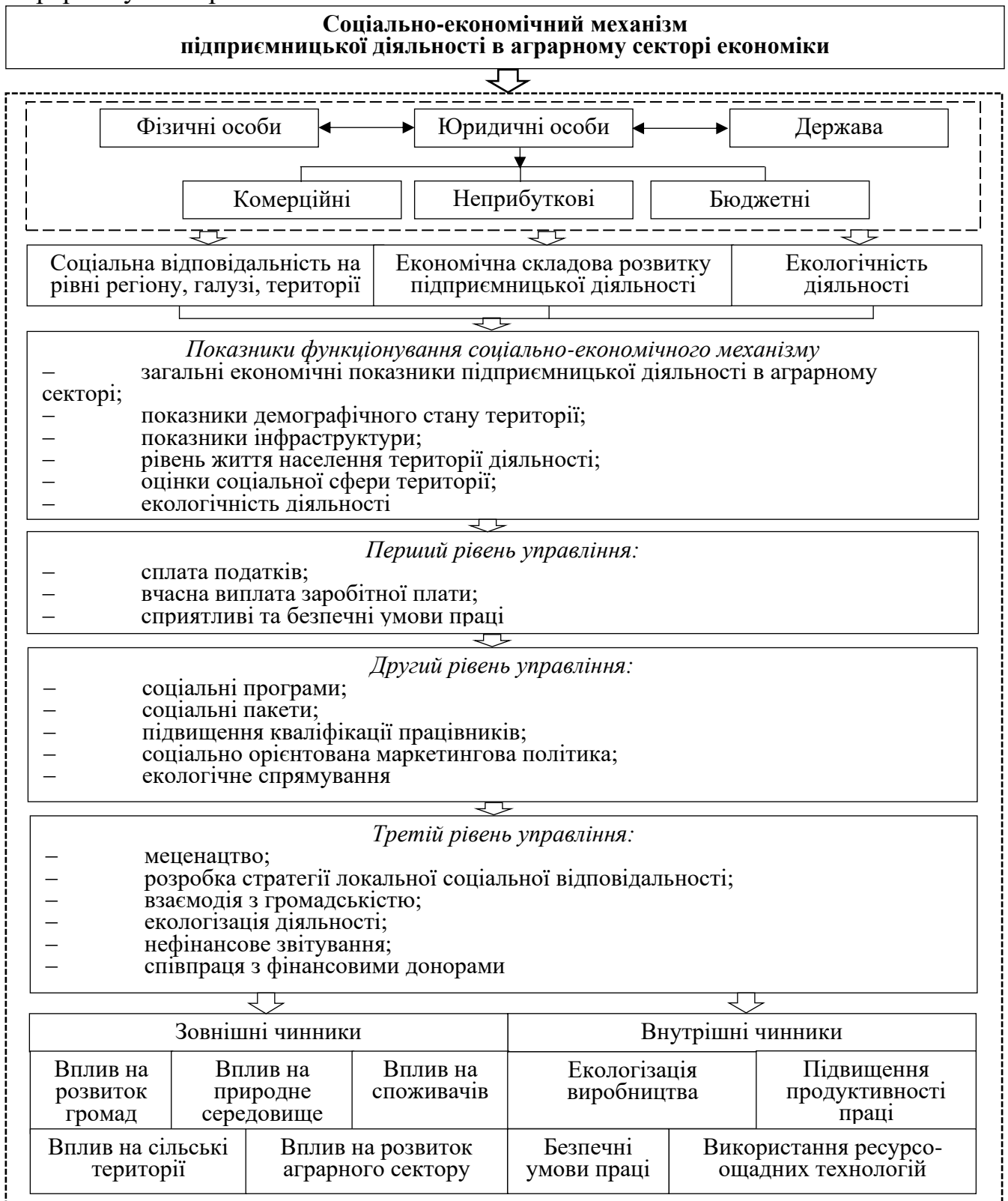

Рис. 2. Структура соціально-економічним механізмом підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки

Джерело: розроблено автором.

З'ясовано, що соціальна відповідальність є однією з характеристик підприємницької діяльності. Установлено, що соціальна відповідальність

підприємницької діяльності аграрного сектору є комплексним явищем, яке полягає в суспільному зобов'язанні та поєднує різні рівні взаємодії суспільної соціалізації (міжнародний, національний, локальний та особистісний), спрямоване на вирішення соціальних питань суспільства, виокремлення місця соціальних цінностей у суспільній ієрархії й досягнення цілей соціально-економічного розвитку держави. Досліджено, що в Україні найпоширенішими напрямами локальної соціальної відповідальності підприємницької діяльності аграрного сектору є добросовісна сплата податків, дотримання законодавства, благодійність.

Доведено, що для досягнення сталого розвитку аграрного сектору на основі соціалізації економіки необхідно здійснити ряд заходів, серед яких: державна підтримка суб'єктів господарювання, які впроваджують соціальну політику у вигляді пільгового оподаткування, державних нагород, грантів, заохочень; відкритість державних органів влади та всезагальна поінформованість щодо здійснення соціальних заходів; розроблення та затвердження нормативних документів (законів), що стосуються здійснення соціальної діяльності в Україні; зацікавленість місцевих органів влади у співробітництві з бізнесовими структурами; проведення конкурсів соціальних проектів та соціальних інвестицій на відповідних територіях підприємств аграрного сектору, які займаються благодійністю; створення у державі благодійних фондів, які мають спеціальне призначення; проведення спеціальних семінарів, круглих столів з даної проблематики державними органами влади із залученням фахівців університетів тощо.

Установлено, що важливим критерієм оцінювання рівня функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі на національному рівні вважається індекс соціального розвитку (ICR). Відповідно до його значень за результатами щорічного дослідження у 2018 р. Україна посіла 64-ту сходинку зі 146 країн. Критерії оцінювання соціалізації в аграрному секторі на національному рівні запропоновано розподіляти на такі елементи: загальнодержавні показники, демографічні показники, соціально-економічні та екологічні показники. Кожна група показників характеризує відповідний напрям діяльності, а в сукупності надає інформацію про загальний рівень соціалізації держави в аграрному секторі. Загальнодержавні та демографічні показники зосереджені на державному та регіональному рівнях, а соціально-економічні та екологічні показники, крім наведених рівнів, ураховують і місцевий рівень.

На основі проведених досліджень запропоновано оцінювання рівня функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України. Виділено два етапи в системі оцінювання рівня функціонування: перший включає аналіз зовнішніх показників (управління і політика, суспільство, довкілля, залучення зацікавлених сторін і комунікація тощо). Другий етап включає аналіз структурно-компонентного функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності. Оцінювання рівня функціонування проведено за такими складовими: економічна, екологічна та соціальна, кожна з яких має свої показники та критерії.

Ідеологією зазначеного методичного підходу є те, що місія та цілі соціально-економічного механізму підприємницької діяльності, включені до стратегії підприємства, повинні простежуватися на кожному етапі процесу, має здійснюватися

моніторинг, і в підсумку буде отримано очікуваний результат від соціально-економічного механізму підприємницької діяльності.

Для узагальнення та зіставлення результатів оцінювання запропоновано визначати рівень функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності на основі інтегрального оцінювання:

$$\Phi_{\text{СЕМПД}} = \sum_{j=1}^n \Phi_{\text{СЕМПД}_j} k_j n.$$

При цьому задовольняється вимога $\sum_{j=1}^n \Phi_{\text{СЕМПД}_j} = 1$, $C_j > 0$, де $\Phi_{\text{СЕМПД}}$ – інтегральний показник складових функціонування соціально-економічного механізму-го суб'єкта підприємницької діяльності, k_j – коефіцієнт частки кожної складової $\Phi_{\text{СЕМПД}_j}$, n – кількість складових.

Запропоновано стратегічний підхід до формування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки (рис. 3).

Визначення інтегральних показників складових функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі проведено на основі системи показників та методу експертного оцінювання, яким встановлюється вагомість кожного показника. За проведеним оцінюванням рівня функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України (100 респондентів, представники підприємницької діяльності аграрного сектору) позиції розподілилися таким чином: на першому місці – економічне управління (0,35) та екологічне управління (0,35), на другому – соціальне управління (0,30). Проте різниця між складовими функціонування незначна, що пояснюється не досить ґрунтовною внутрішньою оцінкою керівництвом.

Відповідно до напрямів діяльності в межах соціально-економічного механізму функціонування поділено на три рівні. На першому проводиться базове забезпечення механізму, і тільки за умови визначення стратегії його розвитку можливий перехід на другий рівень та результативне управління. На другому рівні впроваджується достатній набір дій для функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності. Третій рівень – це управління, що відповідає міжнародним стандартам та вимогам.

Установлено, що стратегія розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки повинна орієнтуватися на потреби основних стейкхолдерів та заохочення до активної їх співпраці із підприємствами аграрного сектору для забезпечення довгострокового розвитку економіки.

Науково обґрунтовано, що одним з інструментів розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі на сільських територіях є формування бізнес-інкубатора соціальної підприємницької діяльності аграрного сектору.

Ключове завдання бізнес-інкубатора в контексті дослідження вбачаємо всебічному супроводженні процесу функціонування соціальної підприємницької діяльності, передусім за рахунок надання широкого спектра послуг (технічних,

технологічних, маркетингових, інноваційних, консультаційних тощо), які необхідні на етапі започаткування власної справи та на наступних етапах її здійснення.

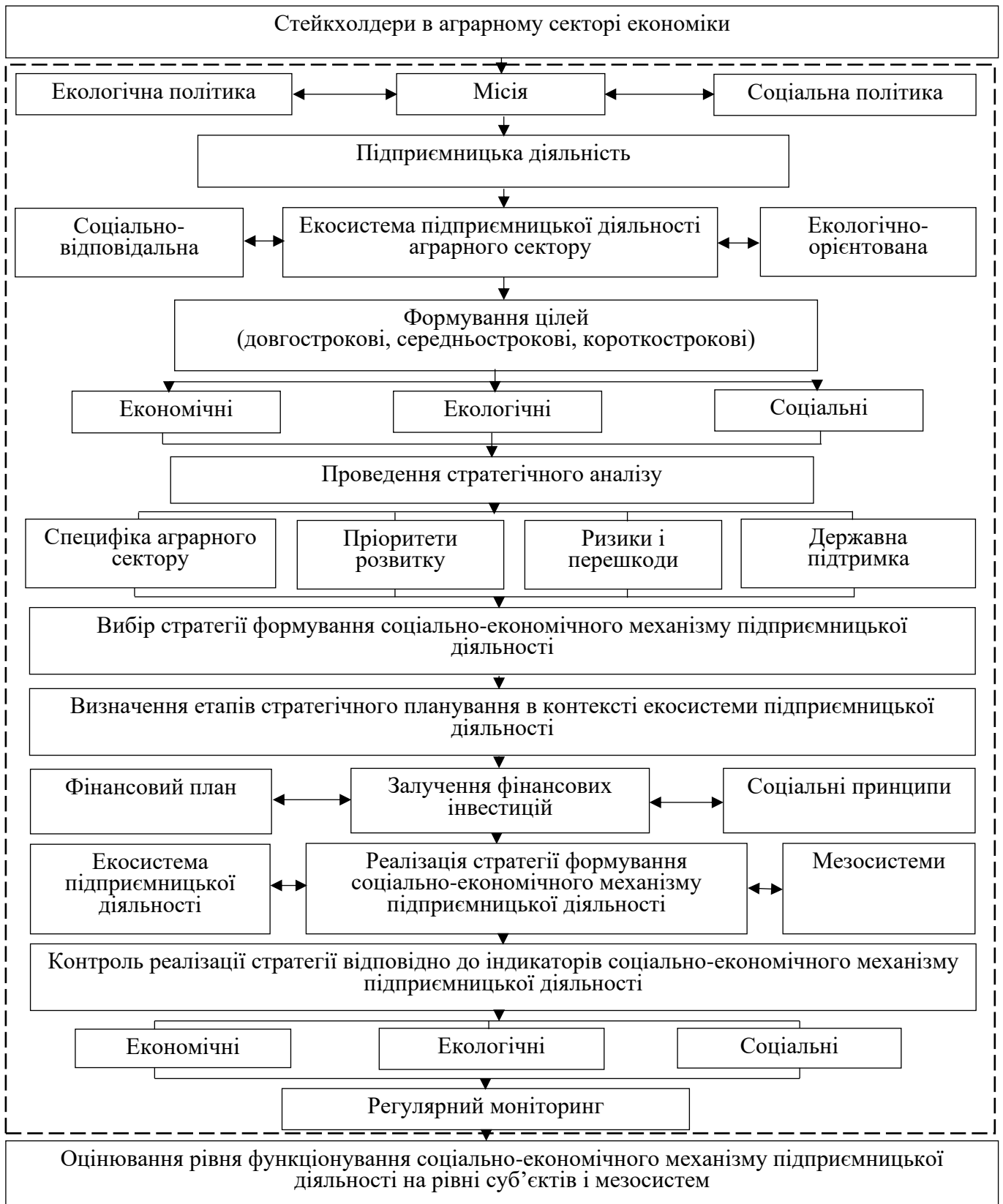

Рис. 3. Формування стратегії розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки
Джерело: розроблено автором.

У третьому розділі «**Діагностичне оцінювання рівня розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки**» проведено оцінювання активності соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки, визначено вплив соціальної обізнаності суб'єктів ринкових відносин на соціально-економічний механізм, здійснено моделювання стратегії розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки.

На основі аналізу динаміки основних показників діяльності суб'єктів підприємницької діяльності в Україні протягом 2010–2018 рр. встановлено тенденцію до скорочення їх кількості. Зокрема, у 2010 р. їх налічувалося 3 989 тис. од, а у 2018 р. – 3 323 тис. од., що на 16,7 % менше. У розрізі суб'єктів підприємницької діяльності у 2018 р. порівняно з 2010 р. відбулося скорочення великих та середніх підприємств на 23,8 та 23,5 % відповідно. Результати досліджень підтверджують сприятливість умов Черкаської та Харківської областей для здійснення підприємницької діяльності в аграрному секторі їх економіки і зосередження необхідних природних ресурсів для ефективного господарювання. За досліджуваній період у Харківській області відбулося збільшення кількості суб'єктів господарювання на 131 од. у 2018 р. порівняно з 2017 р., а у Черкаській – зменшення на 25 од.

Досліджено, що в Україні діють 23 соціальних підприємства в аграрному секторі економіки. Більша їх кількість зосереджена у Львівській і Тернопільській областях, два підприємства функціонують на території Харківської області. Одне, розташоване у м. Харкові, є технологічним кластером з вирощування ягідних рослин і надає технологічну допомогу у вирощуванні та збуті продукції. Друге розміщене в Ізюмському районі – це ферма «Святогірська коза», що спеціалізується на розведенні кіз Знаненської й Альпійської порід (французька генетика), переробці молока, виготовленні твердих і м'яких сирів, масла (рис. 4).

Установлено, що розуміння соціально-економічного механізму підприємницької діяльності і соціальної відповідальності представниками аграрного сектору України є досить широким та певною мірою обмеженим. За результатами проведення експертного опитування по Україні (100 респондентів, по 4–5 представників з кожної області суб'єктів підприємницької діяльності та науковців галузі) визначено, що найбільша кількість представників підприємницької діяльності в аграрному секторі розуміють під соціально-економічним механізмом благодійну допомогу (12 %), вчасну сплату податків (12 %) та рентабельність виробництва (10 %), на наступних позиціях розмістилися: підвищення кваліфікації працівників (9,0 %), відповідальність перед споживачами (8 %). Останнє місце займають оплата культурних заходів працівникам (5 %) та соціальні інвестиції (3 %), що свідчить про обмеження досвіду підприємницької діяльності в аграрному секторі щодо залучення соціальних інвестицій. Додатково здійснено опитування на територіях Харківської та Черкаської областях (50 респондентів з кожної області). Дослідження показало, що відмінність між поглядами респондентів майже відсутня. Вважаємо, що така думка притаманна суб'єктам підприємницької діяльності України в цілому.

Досліджуючи соціально-економічний механізм аграрних підприємств України, варто відзначити провідну агропромислову компанію ТОВ «Кернел-трейд», діяльність якої базується на збалансованості розвитку сільськогосподарського

виробництва. Крім того, ТОВ «Кернел-трейд» інвестує в навчання, пов'язане з безпекою для своїх працівників, і підтримує місцеві клініки у сільських регіонах.

Рис. 4. Картограма розташування соціальних підприємств України, 2018 р., одиниць
Джерело: сформовано автором за даними каталогу соціальних підприємств України.

Проведено оцінювання рівня локальної соціальної відповідальності у ТОП-100 агрохолдингів України. Для аналізу було обрано типового представника з кожної групи відповідно до земельного банку на основі інформації, висвітленої на сайтах підприємств. З'ясовано, що майже у всіх агрохолдингах здійснюється соціальна діяльність та підтримка соціальних заходів. Незалежно від розміру землі, одним із ключових напрямів розвитку агрохолдингів є турбота про довкілля, підвищення кваліфікації працівників, взаємодія із сільськими громадами. У деяких підприємствах створено окрему сторінку на сайті, де характеризується їх соціальна діяльність – це ТОВ «Нібулон», «Астарта-Київ», ТОВ «Кернел-трейд», ПАТ «Миронівський хлібопродукт».

Проведений рейтинг досліджених підприємств визначає оцінку рівнів розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі Черкаської області з максимальним показником – 36,29 та 35,26 балів (ТОВ «Кишенці» Маньківського району і ТОВ «Новий світ-Агро» Уманського району відповідно) та низьким рівнем управління із мінімальним показником 7,15–7,25 бали (ПП «Пульс природи» Уманського району та ПП «ЛЮВайС» Монастирищенського району відповідно). У Харківській області відзначено переважно перший-другий рівні управління: перший рівень – 50 % та другий рівень – 45 %. Третій рівень має лише ТОВ «Аграрний дім ім. Горького» Сахновщинського району, що свідчить про високий ступень соціальної політики підприємства.

На рівень розвитку впливає форма діяльності суб'єктів аграрного сектору. Зокрема, суб'єкти з приватною формою власності координують свою діяльність відповідно до фінансових ресурсів, адже інвестори, як правило, не фінансують у цю форму власності. Тому приватні підприємства на основі власних суджень та цінностей реалізують заходи соціальної політики.

Водночас суб'єкти державної форми власності мають доступ до бюджетного фінансування соціальної політики. За допомогою кореляційно-регресивної моделі аналізу множинної регресійної визначено сильний кореляційний зв'язок між чистим прибутком суб'єктів підприємницької діяльності і рівнем управління соціально-економічним механізмом. За економічної інтерпретації моделі з'ясовано, що збільшення рівня управління на 1 % підвищить величину чистого прибутку суб'єктів підприємницької діяльності в Черкаській області на 0,016 %, а в аграрному секторі Харківської області – на 0,153 %.

На основі проведеного дослідження встановлено, що рівень розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі Черкаської та Харківської областей залежить від розмірів суб'єктів підприємницької діяльності і наявності стратегічного підходу. Наприклад, на великих підприємствах, як правило, рівень управління найвищий (від 7 до 10 балів), на середніх – знаходиться на достатньому рівні (від 4 до 6 балів), а на малих (мікропідприємствах) спостерігається перший рівень (0–3 бали).

У роботі визначено необхідність дієвого механізму соціальної обізнаності суб'єктів ринкових відносин із соціально-економічною діяльністю підприємств (рис. 5).

Рис. 5. Структура соціальних цінностей підприємницької діяльності у 2018 р., %

Джерело: розроблено автором.

Саме соціальна обізнаність суб'єктів є інструментом регулювання соціально-економічного механізму. Дослідження показують, що цінності соціальної обізнаності

існують у більшості корпоративних структур (до 86 %). Ці цінності, як правило, визначені, чітко позначені і заявлені в середовищі персоналу й оточення.

Сукупність усіх цінностей на підприємствах аграрного сектору займає 45,6 % загальної площини. Складовою соціальної обізнаності суб'єктів ринкових відносин і їх впливу на соціально-економічний механізм підприємницької діяльності є обізнаність із кон'юнктурою ринку.

Важливість зазначеного очевидна при вирішенні проблеми формування ринкових відносин безпосередньо в соціально-економічному механізмі підприємницької діяльності. Таким чином, функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі та формування стратегії його розвитку повинно поєднувати принципи, інструменти, механізми, що формують концепцію, спрямовану на досягнення запланованих показників соціально-економічного, екологічного та духовного спрямування.

Установлено, що формування стратегії розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності повинно ґрунтуватися на системному аналізі викликів, відповідно до яких визначаються напрями стратегії – комплекс дій, спрямованих на реалізацію стратегії, політику та постійну діагностику, що забезпечить визначення необхідної кількості ресурсів за параметрами та повне виконання поставлених цілей для досягнення ядра стратегії (рис. 6).

Обґрунтовано, що ефективність і дієвість соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки та результативність стратегії його розвитку базується на таких принципах: стійке економічне зростання за рахунок розширеного відтворення та збільшення обсягу виробництва продукції, оскільки зростання зайнятості і підвищення якості життя в сільській місцевості пов'язані з ефективністю аграрного сектору.

Також тут спостерігаємо: диспаритет між закупівельною і роздрібною ціною на продукцію аграрного сектору, що з економічного погляду знижує економічну привабливість для ведення підприємницької діяльності; зростання добробуту сільського населення за рахунок збільшення самозайнятості та створення додаткових робочих місць у сільській місцевості; збільшення джерел фінансування підприємницької діяльності та спрощення процедури кредитування; розширення меж соціальної обізнаності суб'єктів підприємницької діяльності.

У четвертому розділі «**Імплементация диверсифікації розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки**» розглянуто концептуальні засади диверсифікації підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України, визначено пріоритетні напрями розвитку диверсифікації в екосистемі соціально-економічного механізму, здійснено моделювання напрямів диверсифікації соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України.

З огляду на проведені дослідження під диверсифікацією підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки запропоновано розуміти інноваційно-стратегічний процес розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях з використанням аграрних ресурсів у частково аграрних цілях з орієнтацією на соціально-екологічний ефект і отримання економічної вигоди. До основних напрямів, які стимулюють поглиблення диверсифікації підприємницької діяльності, віднесено

інформаційно-технологічні, фінансово-економічні, соціальні, екологічні та стратегічні.

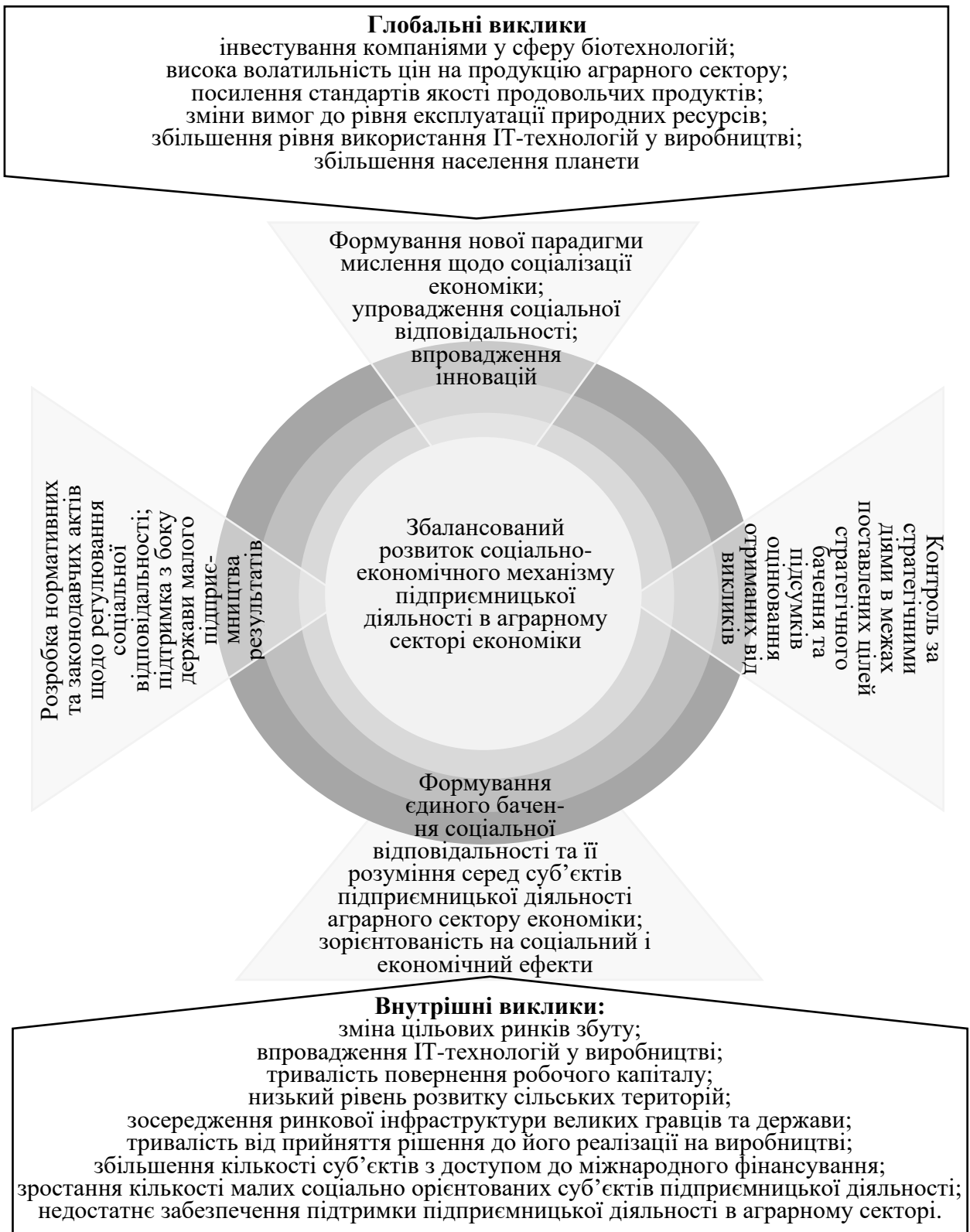

Рис. 6. Модель стратегічного розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки

Джерело: розроблено автором.

Основою інформаційно-технологічних напрямів є оптимальне використання виробничих потужностей і розвиток інноваційної-інформаційної політики

підприємницької діяльності. Основа фінансово-економічних напрямів – зменшення ризиків, забезпечення фінансової стійкості, отримання синергетичного ефекту. Базою соціальних напрямів є оптимізація кадрового складу, зміна системи мотивації, залучення соціально вразливих верств населення, розвиток сільських територій, де здійснюється підприємницька діяльність. Суть стратегічних напрямів полягає в адаптації до змін у кон'юнктурі ринків у довгостроковому періоді, диверсифікації виробничої діяльності.

Запропоновано комплексний підхід до диверсифікації підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки, що ґрунтується на багаторівневому функціонуванні, виділяє соціально-орієнтовану стратегію як додаткове джерело отримання економічного ефекту, поєднує фактори виробничої діяльності суб'єктів у єдину систему взаємодії для забезпечення диверсифікації на різних рівнях, характеризується наявністю взаємозалежності між галузями, що спеціалізуються на виробництві сировини, і галузями, які використовують її для виробництва різних благ. Такий підхід дозволяє враховувати складність реалізації диверсифікації та багаторівневості наявних завдань, які необхідно вирішувати під час здійснення диверсифікації на сільських територіях. Відповідно до цього підходу процес диверсифікації підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки включає різні елементи, головними з яких є рівні, стратегії, напрями (рис. 7).

Рис. 7. Процес диверсифікації підприємницької діяльності
в аграрному секторі економіки

Джерело: розроблено автором.

Процес диверсифікації підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки визначає взаємодію соціальної, екологічної та економічної діяльності суб'єктів в аграрному секторі на різних рівнях економіки сільських територій; передбачає різні стратегії та напрями проведення диверсифікації, розвиваючи як традиційні, так і нетрадиційні для сільської території види зайнятості.

На макрорівні здійснюється розробка стратегії диверсифікації аграрного сектору за участю відповідних міністерств і відомств через підвищення дієвості законодавчої бази, поліпшення інвестиційної привабливості в цілому; упровадження державних цільових програм розвитку аграрного сектору; удосконалення існуючих інформаційно-консультативних складових та вирішення питань земельної реформи. На мезорівні, перш за все, необхідно є дієва програма розвитку регіону і створення під неї відповідної інфраструктури, що дасть змогу суб'єктам підприємницької діяльності зменшити витрати на транспортування, збереження та доробку продукції, збільшить інвестиційну привабливість сільських територій; прийняття регіональних програм із соціально-екологічного розвитку територій, підвищення соціальної обізнаності населення.

Важливою складовою цього рівня є оптимізація каналів збуту на основі створення та розвитку маркетингових служб при регіональних аграрних біржах. Отже, під час розробки стратегії підприємницької діяльності в аграрному секторі слід ураховувати всі позитивні та негативні фактори диверсифікації. Одним із напрямів зменшення безробіття, підвищення рівня зайнятості сільського населення є диверсифікація діяльності суб'єктів підприємницької діяльності в аграрному секторі. Зокрема, важливим напрямом такої диверсифікаційної діяльності, на наш погляд, може стати зелений туризм. На підставі вищевикладеного визначено напрями розвитку диверсифікації в екосистемі соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України (рис. 8).

Великі і середні суб'єкти підприємницької діяльності мають у своєму розпорядженні необхідний потенціал для диверсифікації виробництва в промисловості, транспорті, будівництві, сервісі, туризмі і, на відміну від дрібних суб'єктів підприємницької діяльності, можуть долати перепони проникнення на нові ринки. Це свідчить про необхідність створення в аграрному секторі нових інституціональних форм – диверсифікованих аграрних кластерів, які функціонують на основі кооперації, інтеграції та диверсифікації, що створить міцний фундамент сучасної економіки сільських територій.

Вважаємо за доцільне в межах диверсифікації соціально-економічного механізму підприємницької діяльності застосовувати кластерно-територіальний підхід для підвищення рівня ефективності функціонування. Таким чином, метою аграрного кластера є об'єднання потужностей суб'єктів підприємницької діяльності аграрного сектору для отримання сукупного соціально-економічного та екологічного ефекту й економічної вигоди для певної території та економіки аграрного сектору в цілому. Такий кластер пропонуємо організувати на засадах приватного партнерства. Основні цінності аграрного кластера – інноваційність, прозорість, взаємодопомога, соціальна відповідальність, екологічна орієнтованість. Згідно із зазначеним членство в Харківському аграрному кластері надає переваги: конкурентні, міжгалузевої

інтеграції та інтеграції всередині галузі (підвищення продуктивності за рахунок структуризації горизонтальних і вертикальних взаємодій).

Рис. 8. Модель розвитку диверсифікації в екосистемі соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України
Джерело: розроблено автором.

У п'ятому розділі «Формування ефективного інструментарію функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки» визначено елементи стратегування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності, доповнено інституціональні основи розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки, запропоновано архітектоніку удосконалення соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки.

На основі проведених досліджень визначено, що поняття «стратегія» має досить глибокі корені та доволі широке значення. Узагальнюючи погляди науковців відносно категорії в контексті стратегії, під стратегуванням підприємницької діяльності розуміємо комплекс дій суб'єктів соціально-економічної діяльності щодо організації підприємницької діяльності. Стратегування дозволяє підвищити конкурентоспроможність соціально-економічних систем завдяки можливості

виявити найважливіші проблеми їх поточного розвитку, визначити такі напрями майбутнього стану, для яких створено найсприятливіші умови та необхідні ресурси.

Запропоновано концептуальний підхід до стратегування, що базується на принципах «фундамент–дах», які визначають майбутні зміни соціально-економічного механізму країни з урахуванням впливу зовнішньоекономічних та інших факторів, очікуваних тенденцій, визначених спочатку на рівні підприємництва. Такий підхід здійснюється на різних рівнях адміністративно-територіального устрою: формулювання стратегічної мети і визначення державних пріоритетів на національному рівні, їх інтегрування в пріоритети регіонального рівня для досягнення загальнодержавних цілей і пріоритетів з реалізацією спільних проектів в аграрному секторі економіки України. Стратегування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності включає п'ять основних компонентів: аналіз наявних проблем у розвитку підприємництва; визначення на цій основі потреб різних сегментів бізнесу; формування стратегічного бачення, стратегічних цілей і пріоритетів; визначення операційних завдань та інструментів підтримки підприємництва; формулювання очікуваних результатів та цільових показників для їх вимірювання.

Запропонований алгоритм логічної послідовності стратегування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України під час стратегічного планування (держава, суспільство) формує дії згідно відпрацьованих процедур відносно об'єкта планування щодо обрання пріоритетів, визначення цілей і напрямів соціально-економічного розвитку підприємницької діяльності з подальшим впливом на мезосистеми.

Визначено методологію стратегування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності з урахуванням територіальних систем мезорівня (мезосистем), який є науково-обґрунтованою основою запланованого процесу становлення вимог, що висувають до суб'єктів планування в майбутньому та втілюють у систему принципів стратегічного планування, формуючи логіку цього процесу. Управління запропонованою методологією дозволить суб'єктам стратегування опрацювати зіставні стратегічні плани перспективного соціально-економічного розвитку територій мезорівня. Це спростить зусилля потенційних інвесторів у напрямі пошуку перспективних місць вкладання капіталу з огляду на можливість швидкого ознайомлення з поточною ситуацією, що склалася, та баченням майбутнього розвитку мезосистеми.

У межах дослідження під інституціональною екосистемою соціально-економічного механізму підприємницької діяльності розуміємо сукупність соціальних і економічних інститутів та інституційних дій державного регулювання соціально-економічних відносин підприємницької діяльності в аграрному секторі, що відповідають сучасним викликам розвитку економіки в контексті соціальних, екологічних і економічних принципів. На підставі досліджень визначено архітектуру інституціональної екосистеми соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки, що поділяється на зовнішню і внутрішню екосистеми впливу на цей механізм (рис. 9).

Отже, за результатами проведених досліджень вважаємо необхідним визначити інноваційну модель функціонування підприємницької діяльності – «ізумрудну»

парадигму соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки (рис. 10).

Під «ізмурдною» парадигмою соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки запропоновано розглядати функціональну архітектуру, що ґрунтується на принципах осмислення, самоуправління, цілісності суб'єктів і еволюційності; урахує особливості підприємницької діяльності в аграрному секторі; визначає перевагу мети і покликання діяльності перед прибутком і є тактикою для досягнення стратегічних цілей діяльності в напрямі збалансованого соціально-економічного розвитку аграрного сектору економіки.

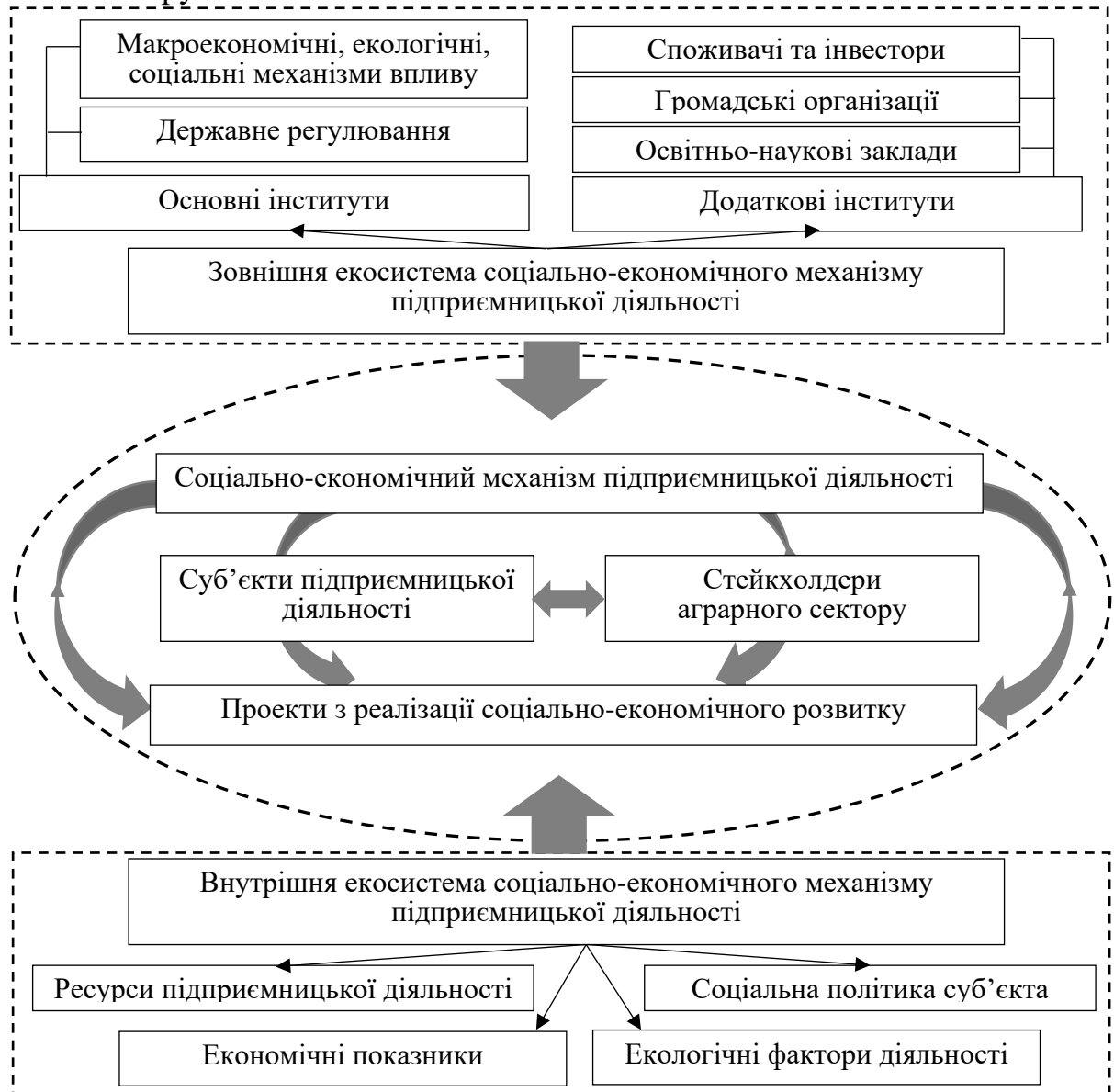

Рис. 9. Архітектура інституціональної екосистеми соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки
Джерело: розроблено автором.

Нові напрями інституціонального забезпечення соціально-економічного механізму в аграрному секторі економіки (соціальна підприємницька діяльність та ізмурдні організації) мають значну кількість спільних ознак, є

взаємодоповнюючими та взаємозалежними в його формуванні та розвитку, що є додатковим інструментом ефективного функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності. Установлення векторів їх взаємовпливу в соціально-трудої сфері економіки України потрібно здійснювати з метою відкриття дієвих способів розвитку та вдосконалення інститутів зайнятості, найму, соціального партнерства.

Організаційними факторами формування та розвитку парадигми соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки є: міжнародні стратегічні документи і норми права; гармонізація правових та етичних норм діяльності, необхідність усунення невідповідності норм вітчизняного права міжнародним умовам; уніфікація інститутів соціально-економічного розвитку відповідно до принципів міжнародного співробітництва; інноваційна та інтелектуально-інформаційна стратегія розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності.

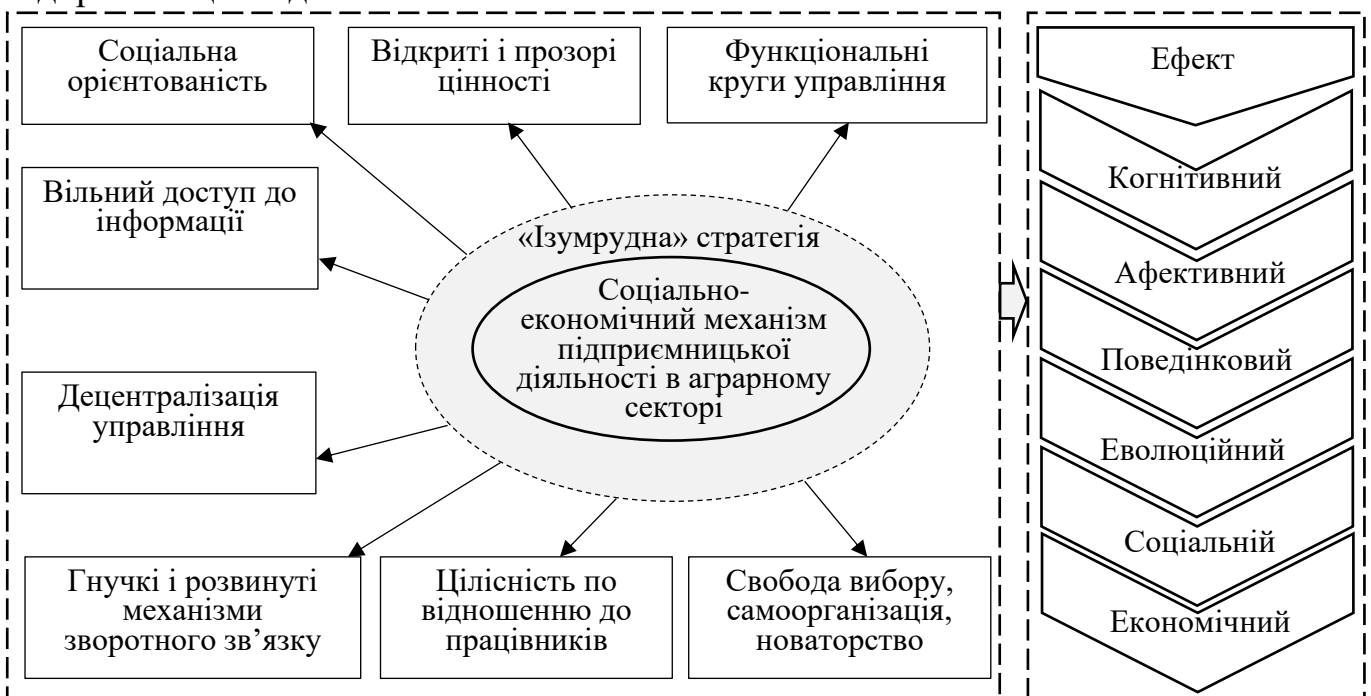

Рис. 10. «Ізумрудна» парадигма соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки

Джерело: розроблено автором.

На основі досліджень позицій логічно-функціонального підходу визначено функції архітекτονіки удосконалення соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі, які включають: установлення результативності на основі соціально-екологічного моніторингу – виявлення структури і закономірностей соціальних відносин та екологічних змін, дослідження параметрів використання потенціалів підприємницької діяльності в аграрному секторі, виявлення альтернатив зростання соціальних ефектів в аграрному секторі; соціальна діагностика за рівнями функціонування та відповідальності, ідентифікація інтересів, визначення факторів впливу на впровадження парадигми соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі; стратегування – виявлення основних закономірностей і тенденцій розвитку

параметрів та відносин соціально-економічного механізму; упровадження основ соціальної діагностики та соціального моніторингу в реалізацію соціальної політики регіону та держави, передбачення зміни умов і факторів розвитку соціальної відповідальності за типами регулювання (рис. 11). Досліджено, що під час прийняття управлінських рішень слід урахувувати сукупність принципів і елементів, які розглядають на мезо-, макро- та мікрорівнях за видами.

Елементами реалізації архітектури удосконалення соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі запропоновано визначити такі: популяризація суспільної думки про значущість соціально-відповідальної підприємницької діяльності для сталого соціально-економічного розвитку аграрного сектору економіки й держави в цілому; формування розуміння суб'єктами підприємницької діяльності довгострокового позитивного значення активної соціальної позиції; розробка та впровадження інституційних основ реалізації принципів соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки; розробка органами місцевого самоврядування спеціальних нормативних актів (місцевих програм), які мають локальний характер та орієнтацію на територіальну громаду, що дає змогу розробити, впровадити і контролювати результати виконання програми; активне застосування податкового механізму, який визначає умови стимулювання підприємницької діяльності в аграрному секторі та податкові пільги в частині використання коштів на реалізацію соціальних програм; широке застосування систем менеджменту за парадигмою «ізмурдних» організацій; запровадження наукового супроводу в розробці та реалізації соціальних програм на основі соціальної діагностики та соціального моніторингу.

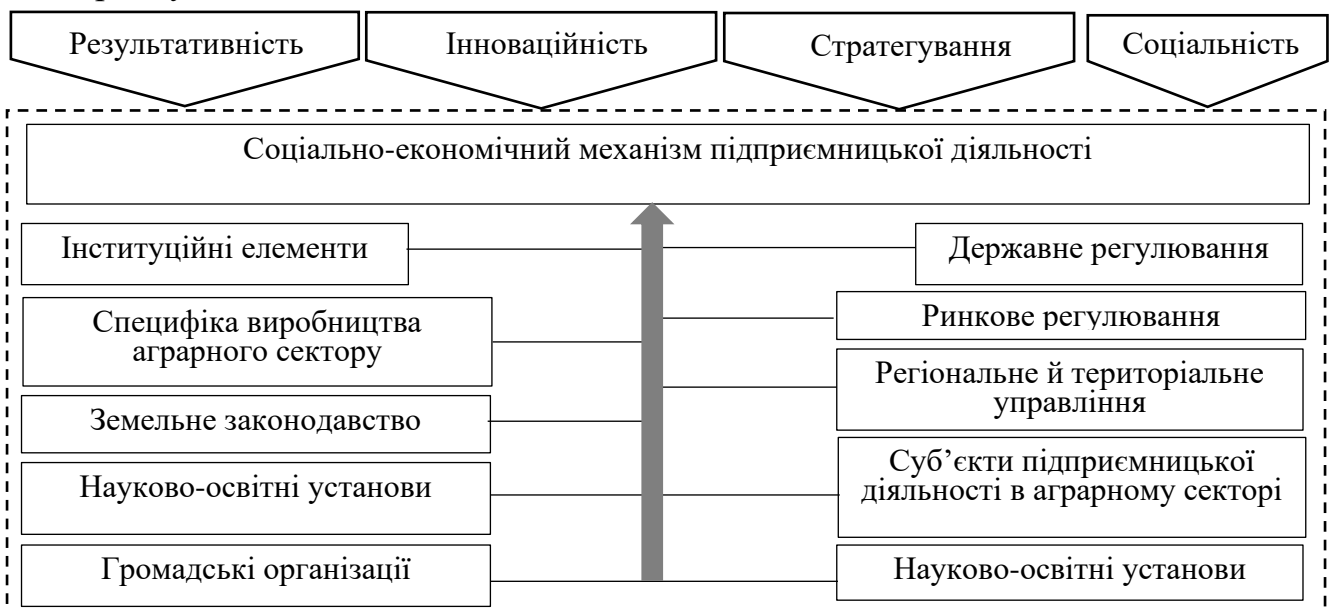

Рис. 11. Логічно-функціональний підхід до архітектури соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки

Джерело: розроблено автором.

Кожна модель державної політики впровадження принципів соціально-економічного механізму підприємницької діяльності передбачає використання різноманітних інструментів державної політики, які включено в реалізацію методів

державного управління підприємницькою діяльністю. Вибір інструментів є завжди специфічним залежно від сфери політики й діяльності, визначеної проблеми та запланованих результатів.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення важливої науково-практичної проблеми обґрунтування теоретико-методологічних засад функціонування та розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України. Актуальний характер практичної реалізації наукового дослідження відображає вирішення завдань відповідно до мети:

1. Досліджено теоретичні засади сутності соціально-економічного механізму підприємницької діяльності, що являє собою сукупність дій та їх інструментів, направлених на вирішення або пом'якшення соціальних проблем на умовах самоокупності, інноваційності та стійкості. Визначено основні блоки, що формують соціально-економічний механізм, а саме: соціальна відповідальність – відповідальність за вплив рішень і дій на суспільство, навколишнє середовище через прозору та етичну поведінку; виробничий елемент (земельні відносини, сільське господарство, система заготівлі та реалізації продукції, матеріально-технічна база тощо); інвестиційно-інноваційна діяльність (напрацювання дієвих напрямів поліпшення інвестиційного клімату на сільських територіях, розвиток пріоритетних галузей економіки, зміцнення наукового потенціалу); податково-фінансові важелі (спеціалізовані сільськогосподарські банки, кредитні спілки, фінансові ресурси села тощо).

2. Обґрунтовано, що функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі розглядають як розгалужену, багаторівневу та багатовимірну систему, а саме як таку, що має особисту внутрішню структуру і складається з об'єкта, суб'єктів та управлінських відносин, у межах яких відбуваються прямі та зворотні зв'язки. Таким чином, функціонування і розвиток соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі можна розглядати у вигляді деякої структури, де визначено основні суб'єкти соціально-економічного механізму та їх взаємодію під час підприємницької діяльності аграрного сектору на рівні держави, місцевих органів державного управління, органів місцевого самоврядування і місцевого населення.

3. На підставі аналізу і узагальнення основних підходів до сутності соціальної відповідальності автором запропоновано бачення поняття «соціальна відповідальність підприємницької діяльності в аграрному секторі», що розглядається як комплексне явище та полягає в суспільному зобов'язанні та поєднанні різних рівнів взаємодії суспільної соціалізації (міжнародний, національний, локальний та особистісний рівні), спрямоване на вирішення соціальних питань суспільства, виокремлення місця соціальних цінностей у суспільній ієрархії та досягнення цілей соціально-економічного розвитку держави.

4. Проведено оцінювання рівня функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі. Відповідно до напрямів діяльності в межах соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в

аграрному секторі функціонування поділено на три рівні. На першому рівні здійснюється базове забезпечення функціонування механізму, і тільки за умови визначення стратегії його розвитку можливий перехід на другий рівень та результативне функціонування. На другому рівні застосовують достатній набір дій для функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності. Третій рівень функціонування – високе управління, що відповідає міжнародним стандартам і вимогам. Запропонована методика розподілу проведення оцінювання рівнів функціонування соціально-економічним механізмом підприємницької діяльності, що забезпечує у підсумку визначення рівня функціонування соціально-економічним механізмом в аграрному секторі економіки в цілому, з урахуванням різних рівнів.

5. Досліджено рівень розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки Черкаської та Харківської областей. Зокрема, в аграрному секторі Черкаської області високий рівень розвитку соціально-економічного механізму мають ТОВ «Кишенці» Маньківського району і ТОВ «Новий світ-Агро» Уманського району – з максимальним рейтингом 36,29 та 35,26 бала відповідно. Низький рівень управління мають ПП «Пульс природи» Уманського району та ПП «ЛЮВайС» Монастирищенського району – з рейтингом 7,15 та 7,25 бала відповідно. У досліджених суб'єктів підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки Харківської області рівень розвитку перебуває переважно на першому–другому рівнях: перший – 50 %, другий рівень – 45 % від загальної кількості досліджуваних суб'єктів. Третій рівень має ТОВ «Аграрний дім ім. Горького» Сахновщинського району, що свідчить про високий рівень соціальної політики підприємства. Установлено, що в досліджених суб'єктів підприємницької діяльності сформовано соціальну політику та проводиться робота щодо соціальної відповідальності.

6. Досліджено, що передумовою формування дієвої стратегії є максимально точне визначення її місії, яка ґрунтується на принципах соціальної відповідальності та цілях підприємницької діяльності. З'ясовано, що основними етапами стратегії розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки є ґрунтовний аналіз об'єкта дослідження, формування місії з урахуванням основних стейкхолдерів, виявлення особливостей розвитку аграрного сектору, визначення цілей стратегії, що базуються на основі принципів розвитку соціальної відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності аграрного сектору економіки. Стратегія розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності аграрного сектору економіки повинна орієнтуватися на потреби основних стейкхолдерів та заохочення їх до активної співпраці з підприємствами аграрного сектору для забезпечення довгострокового розвитку економіки.

7. Досліджено динаміку показників діяльності основних суб'єктів підприємницької діяльності в Україні протягом 2010–2018 рр., де спостерігається скорочення кількості суб'єктів підприємницької діяльності. У розрізі суб'єктів підприємницької діяльності за аналізований період 2010–2018 рр. відбулося скорочення великих та середніх підприємств на 23,5 % та 23,8 % відповідно. За цей період кількість малих суб'єктів підприємницької діяльності збільшилася на 5 %. Якщо розглядати динаміку за 2014–2018 рр. щодо кількості суб'єктів

підприємницької діяльності (за винятком ФОП), то простежується чітка тенденція до збільшення. Установлено, що в розрізі областей України найбільша питома вага великих підприємств зосереджена в Київській області (23,8 %) та Вінницькій області (14,3 %). За наявністю середніх підприємств перше місце посідає Полтавська (7,3 %), друге – Черкаська (7,1 %), третє – Київська (6,8 %) області. Малі підприємства (у т.ч. мікропідприємства) найбільше поширені в Одеській (10,5 %), Дніпропетровській (9,0 %), Миколаївській (8,9 %) областях.

8.3 використанням кореляційно-регресивної моделі аналізу множинної регресійної моделі встановлено сильний кореляційний зв'язок між чистим прибутком суб'єктів підприємницької діяльності і рівнем розвитку соціально-економічного механізму. За економічної інтерпретації моделі визначено, що підвищення рівня управління в Черкаській області на 1 % збільшить величину чистого прибутку суб'єктів підприємницької діяльності на 0,016 %, а в аграрному секторі Харківської області – на 0,153 %. Отже, на основі проведеного дослідження встановлено, що рівень розвитку соціально-економічного механізму в аграрному секторі Черкаської та Харківської областей залежить від розмірів суб'єктів підприємницької діяльності та наявності стратегічного підходу.

9. З'ясовано, що саме соціальна обізнаність суб'єктів ринкових відносин є інструментом регулювання балансу між суспільними інтересами та інтересами бізнес-структур. Запропонована система впливу соціальної обізнаності суб'єктів ринкових відносин визначає основні регулятори впливу на її формування, що складаються на мікро- і макrorівнях і ґрунтуються на обізнаності суб'єктів ринкових відносин через підсилення ефекту взаємодії головних регуляторів впливу та основних факторів за рахунок високої гнучкості, дешевизни, інноваційності і дозволяє побудувати певну систему, що об'єднує бізнес, соціум, екологію і формує синергетичний ефект, який проявляється в усіх видах підприємницької діяльності.

10. Запропонована модель стратегічного розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки враховує рівні її функціонування (мега-, макро-, мезо-, мікро-) та визначає, що ефективність і дієвість соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки й результативність стратегії його розвитку базується на принципах стійкого економічного зростання за рахунок розширеного відтворення та збільшення обсягу виробництва продукції аграрного сектору; зростання добробуту самозайнятості і створення додаткових робочих місць у сільській місцевості; збільшення джерел фінансування підприємницької діяльності та спрощення процедури кредитування; розширення меж соціальної обізнаності суб'єктів підприємницької діяльності аграрного сектору, упровадження нефінансової звітності; організації бізнес-інкубаторів з підтримки та розвитку соціального підприємництва і створення об'єднань з підтримки соціального підприємництва.

11. Обґрунтовано, що диверсифікація соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі являє собою інноваційно-стратегічний процес розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях з використанням аграрних ресурсів у частково аграрних цілях з орієнтацією на соціально-екологічний ефект і отримання економічної вигоди. Визначено пріоритетні напрями розвитку диверсифікації, якими є: переробка аграрної продукції; зелений

туризм; енергозбереження; обробка деревини; локальні промисли; створення фермерських об'єднань; надання господарських послуг. В аграрному секторі економіки України виявлено 182 суб'єкти підприємницької діяльності з низьким рівнем результативності діяльності, за рахунок яких можливе вдосконалення соціально-економічного механізму підприємницької діяльності.

12. Узагальнюючи погляди науковців щодо категорії стратегії, під стратегуванням підприємницької діяльності запропоновано розуміти комплекс дій суб'єктів соціально-економічної діяльності щодо організації підприємницької діяльності для досягнення стратегічної мети соціально-економічного розвитку окремого суб'єкта на рівні внутрішнього та зовнішнього середовища. Визначено п'ять основних компонентів стратегування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності: аналіз наявних проблем у розвитку підприємництва; визначення на цій основі потреб різних сегментів бізнесу; формування стратегічного бачення, стратегічних цілей і пріоритетів; визначення операційних завдань та інструментів підтримки підприємництва; формулювання очікуваних результатів та цільових показників для їх вимірювання. Подані в такому взаємозв'язку компоненти формують ефективну систему необхідних заходів з досягнення стратегічної мети і цілей.

13. Визначено екосистему інституціонального забезпечення соціально-економічного механізму підприємницької діяльності як сукупність принципів і важелів впливу соціально-орієнтованої політики, спрямованої на усвідомлене й системне врахування суб'єктами в процесі підприємницької діяльності вимог законодавства і потреб стейкхолдерів в економічній, екологічній, соціальній, трудовій та інформаційній сферах для забезпечення сталого розвитку. Таке трактування визначає основні характеристики соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі: системність; зорієнтованість на взаємодію; спрямованість на задоволення актуальних інтересів суспільства щодо вирішення проблем сталого розвитку; задоволення суспільних потреб.

14. Запропоновано впровадження нової форми ведення підприємницької діяльності – «ізмурудної» парадигми у соціально-економічний механізм підприємницької діяльності в аграрному секторі, яка сприятиме підвищенню продуктивності праці, розвитку підприємницької діяльності, креативності та ініціативності працівників з урахуванням використання соціальних аспектів ведення бізнесу, цілісного розвитку економіки. Перехід до функціонування на засадах «ізмурудних» організацій є дієвим інструментарієм підвищення ефективності соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України. За такої парадигми ведення підприємницької діяльності більше не фіксується на виживанні, воно ґрунтується на осмисленні мети діяльності та її покликання. Таким чином, установа запропонованого вектора в соціально-трудовій сфері економіки України необхідно здійснювати для відкриття дієвих способів розвитку та вдосконалення інститутів зайнятості, найму, соціального партнерства.

15. Відповідно до основних положень концепції соціально-економічного розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях розроблено і обґрунтовано концепцію архітектоніки розвитку і удосконалення соціально-

економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки, що ґрунтується на принципах: результативності (створення інституційної екосистеми, яка відповідає умовам трансформації аграрного сектору економіки України, формування організаційно-економічної системи його регулювання); гнучкості (сукупність індикаторів, що визначають основні кількісні та якісні тенденції зміни параметрів внутрішньої зовнішньої екосистем функціонування соціально-економічного механізму); соціальності (індикатори, що визначають ступінь соціальної відповідальності підприємницької діяльності в цілому і на сільських територіях зокрема); екологічності (ступінь використання екологічних засобів виробництва); ієрархічності (взаємозв'язки суб'єктів підприємницької діяльності, їх соціальні, економічні й фінансові відносини); інтегрованості (ступінь забезпечення координації дій за рівнями управління, комплексність аналізу даних соціальної діагностики, що сприяє підвищенню ефективності прийнятих рішень).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Чернега І. І., Сорокіна Я. С. *Поняття трудових ресурсів сільськогосподарського виробництва // Стан та передумови стійкого розвитку аграрного сектору в умовах трансформаційних процесів у світовій економіці: колект. монографія. Умань: УНУС, 2013. С. 192–197 (Особистий внесок: автором досліджено поняття трудових ресурсів)*

2. Чернега І. І., Ревуцька А. О. *Аналіз розвитку кластерів як сучасних організаційних форм господарювання в Україні / Сучасні соціально-економічні тенденції розвитку АПК України: колект. монографія // за ред. д-ра екон. наук, професора Ю. О. Нестерчук. Умань: Видавець «Сочинський М. М.». 2015. С. 184–188 (Особистий внесок: автором визначено підхід до кластеризації).*

3. Чернега І. І., Шевченко Н. О. *Формування фінансових результатів аграрних підприємств та ефективність їх функціонування / Фінансове забезпечення сталого розвитку економіки України: колект. монографія // за ред. М. А. Слатвінського. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2016. С. 110–118 (Особистий внесок: автором досліджено ефективність функціонування аграрних підприємств).*

4. Чернега І. І., Шевченко Н. О. *Законодавчі зміни мінімальної оплати праці працівників / Розвиток підприємницької діяльності в контексті інтеграції України в світове господарство та інформатизації основних напрямів поступу: колект. монографія // за ред. доц. Н. О. Лисенко. Умань: Видавець «Сочинський М. М.», 2017. С. 192–195 (Особистий внесок: автором висвітлено законодавчі зміни рівня мінімальної оплати праці).*

5. Чернега І. І. *Соціально-економічний механізм підприємницької діяльності в аграрному секторі України: виклики та можливості: монографія. Умань, 2020. 406 с.*

Статті у фахових виданнях України та виданнях, які зареєстровані у міжнародних наукометричних базах

1. Чернега І. І., Бутило Р. І. *Моделювання інвестиційної стратегії агропромислового підприємства в умовах ризику на прикладі ДП ДАК «Хліб*

України» Уманського елеватору // Зб. наук. пр. Дніпропетров. ДАУ. Економіка: проблеми теорії та практики. Дніпропетровськ. 2010. № 265. Т. IV. С. 857–863 (Особистий внесок: автором досліджено інвестиційну стратегію агропромислових підприємств).

6. Чернега І. І. Державне регулювання зайнятості та основні напрямки його вдосконалення // Зб. наук. пр. Уман. НУС. Умань, 2012. № 81. Ч. 2. Економіка. С. 463–472.

7. Чернега І. І. Проблеми визначення та оцінки продуктивності й ефективності праці // Зб. наук. пр. Уман. НУС. Умань. 2012. №77. Ч. 2. Економіка. С. 238–245.

8. Чернега І. І. Проблеми визначення понять продуктивності й ефективності праці // Зб. наук. пр. Таврійськ. держ. агротехнол. ун-ту. Мелітополь, 2012. №1 (17). Т. 2. Економічні науки. С. 239–245.

9. Чернега І. І., Чернега Ю. С. Безробіття населення як невід’ємна складова ринкової економіки // Вісн. ХНАУ. Серія «Економічні науки». 2013. № 3. С. 193–198 [Міжнародна наукометрична база: *Index Copernicus*] (Особистий внесок: автором досліджено рівень безробіття населення).

10. Чернега І. І., Бобко В. В., Харенко А. О. Шляхи підвищення ефективності виробництва продукції тваринництва // Вісн. ХНАУ. Серія «Економічні науки». 2013. № 8. С. 163–173 [Міжнародна наукометрична база: *Index Copernicus*] (Особистий внесок: автором досліджено рівень ефективності виробництва).

11. Чернега І. І. Стратегічні аспекти формування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки // Вісн. ХНАУ Серія «Економічні науки». ХНАУ. 2014. № 4. Т. 2. С. 73–80 [Міжнародна наукометрична база: *Index Copernicus*] (Особистий внесок: автором досліджено політику доходів).

12. Чернега І. І., Пономарьова М. С., Гаврилюк Л. А. Політика доходів та організація оплати праці в розвитку соціально-трудових відносин на засадах інституційного забезпечення // Вісн. ХНАУ Серія «Економічні науки». ХНАУ. 2014. № 3. С. 111–126 [Міжнародна наукометрична база: *Index Copernicus*] (Особистий внесок: автором досліджено політику доходів).

13. Чернега І. І., Пономарьова М. С., Чернега Ю. С. Stages of social and labor relations development in Ukraine and status of the world tendencies under modern conditions // Вісн. ХНАУ. Серія «Економічні науки». 2014. № 4. С. 69–74 [Міжнародна наукометрична база: *Index Copernicus*] (Особистий внесок: автором автором досліджено етапи розвитку соціально-трудових відносин).

14. Чернега І. І., Пономарьова М. С., Загорська Ю. В. Особливості становлення аграрних перетворень та ринкових зрушень // Бізнес-навігатор. наук.-вироб. журн. Херсон, 2014. Вип. 3 (35). С. 6–11 [Міжнародна наукометрична база: *Index Copernicus*] (Особистий внесок: автором досліджено аграрні перетворення).

15. Чернега І. І., Шевченко Н. О., Ревуцька А. О. Інтеграційні процеси та їх вплив на конкурентоспроможність агропромислових підприємств // Вісн. ХНАУ. Серія «Економічні науки». 2015. № 2. С. 196–201 [Міжнародна наукометрична база: *Index Copernicus*] (Особистий внесок: автором досліджено конкурентоспроможність агропромислових підприємств).

16. Чернега І. І., Шевченко Н. О., Бленда Н. О. Аналіз сучасного стану ринку молока в Україні // Вісн. ХНАУ. Серія «Економічні науки». 2017. № 1. С. 101–109 [Міжнародна наукометрична база: *Index Copernicus*] (Особистий внесок: автором досліджено ринок молока).

17. Чернега І. І., Шевченко Н. О., Бленда Н. О. Labour compensation as a socio-economic category and the main source of income of the population of Ukraine // Економіка АПК. 2017. № 6. С. 80–85 [Міжнародна наукометрична база: *Index Copernicus*] (Особистий внесок: автором досліджено оплату праці як основне джерело доходів населення).

18. Чернега І. І. Теоретична інтерпретація сутності підприємницької діяльності // Вісн. ХНАУ. Серія «Економічні науки». 2017. № 3. С. 302–309 [Міжнародна наукометрична база: *Index Copernicus*].

19. Чернега І. І. Заходи щодо реалізації механізму управління соціально-економічною системою підприємства // Екон. вісн. Запоріз. держ. інженер. акад. 2018. № 1(13). С. 60–64.

20. Чернега І. І. Теоретичні засади підприємництва як сучасної форми господарювання // Вісн. ХНАУ. Серія «Економічні науки». 2018. № 1. С. 54–62. [Міжнародна наукометрична база: *Index Copernicus*].

Статті у зарубіжних наукових виданнях, в т.ч. тих, які зареєстровані у міжнародних наукометричних базах

21. Чернега І. І. Аналіз соціально-демографічної ситуації в Україні та шляхи її вирішення // Зб. наук. ст. Ін-ту ділової кар'єри, Москва, 2012. Ч. 1. С. 95–101.

22. Чернега І. І., Ревуцька А. О. Пути обеспечения эффективности управления персоналом сельскохозяйственных предприятий / Ин-т деловой карьеры. Москва, 2013. С. 19–26 (Особистий внесок: автором досліджено шляхи забезпечення ефективності управління персоналом).

23. Чернега І. І., Шевченко Н.О., Бленда Н.О. Спільні підприємства як форма господарювання підприємництва в Україні // Современный научный вестник: науч.-теорет. и практ. журн. Белгород, 2017. № 1 (268). С. 19–20 [Міжнародна наукометрична база: *РИНЦ*] (Особистий внесок автором досліджено форми господарювання підприємництва в Україні).

24. Чернега І. І. Сутність і структура механізму соціально-економічної системи управління підприємством // Современный научный вестник: науч.-теорет. и практ. журн. Белгород, 2017. № 4 (271). С. 17–21 [Міжнародна наукометрична база: *РИНЦ*].

25. Cherneha I., Sokolyuk S., Nesterchuk Y., Korotieiev M., Zharun O., Blenda N. Development and Problems of Farmers Activities in Ukraine. Proceedings of the 33rd International Business Information Management Association Conference (IBIMA) // Education Excellence and Innovation Management through. 2019. Granada, Spain. P. 4287–4298 [Міжнародна наукометрична база: *Scopus & Web of Science*] (Особистий внесок: автором досліджено проблеми діяльності фермерів).

26. Cherneha I., Malyovanyi M., Prokopchuk O., Lysa N, Malyovana M. Evaluation of financing the health care system in Ukraine. Proceedings of the 33nd International

Business Information Management Association Conference (BIMA) // Education Excellence and Innovation Management through. Vision 2020. Granada, Spain. 2019. P. 957–968 [*Міжнародна наукометрична база: Scopus & Web of Science*] (*Особистий внесок автором проаналізовано фінансування системи охорони здоров'я*).

Статті у інших виданнях

27. Чернега І. І., Новак Ю. В. Проблеми працевлаштування випускників вищих навчальних закладів // 36. наук. пр. ДУ НМЦ «Агроосвіта». 2014. № 1. С. 55–59 (*Особистий внесок: автором досліджено проблеми працевлаштування*).

Публікації у збірниках матеріалів наукових та науково-практичних конференцій:

28. Чернега І. І. Мотивація трудової діяльності в сільськогосподарських підприємствах // Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 20–21 травня 2010 р.). Умань: УНУС, 2010. С. 188–189.

29. Чернега І. І. Деякі аспекти щодо мотивації трудової діяльності працівників сільськогосподарських підприємств // Матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Польща, 7–10 листопада 2010 р.). С. 29–31.

30. Чернега І. І. Зайнятість як об'єктивна необхідність розвитку села // Матеріали Всеукр. наук. конф. молодих учених (м. Умань, 10-11 березня 2011 р.). Умань: УНУС, 2011. Ч. 2. С. 133–134.

31. Чернега І. І. Світовий досвід в галузі функціонування ринку праці // Перспективні наукові дослідження: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Болгарія, 17–25 лютого 2012 р.) С. 37–39.

32. Чернега І. І. Державне регулювання ринку праці України // Наука і технології: крок в майбутнє: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Чехія, 27 лютого – 5 березня 2012 р.). С. 27–29.

33. Чернега І. І. Особливості розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах економічного механізму господарювання // Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 17–18 травня 2012 р.). Умань: УНУС, 2012. С. 152–154.

34. Чернега І. І. Соціальні інститути і механізм соціального захисту працівника // Досягнення вищої школи: матер. міжнародіали наук.-практ. конф. (Болгарія, 17–25 листопада 2012 р.). С. 47–49.

35. Чернега І. І., Сорокіна Я. С. Мотиваційні чинники в управлінні персоналом підприємств // Наукові і інформаційні досягнення – 2013: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Польща, 7–15 березня 2013 р.). С. 39–41 (*Особистий внесок: автором досліджено мотиваційні чинники*).

36. Чернега І. І., Чернега Ю. С. Удосконалення матеріального стимулювання аграрної праці в ринкових умовах // Науково-методологічні основи підвищення економічної ефективності, інноваційного розвитку та менеджменту аграрного виробництва: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених, аспірантів і

студентів (м. Харків, 24–25 квітня 2013 р.). Харків: ХНАУ, 2013. С. 297–300 (*Особистий внесок: автором запропоновано методи удосконалення стимулювання*).

37. Чернега І. І., Бобко В. В., Харенко А. А. Кадровая политика предприятия – основа формирования стратегии управления персоналом // Инновационные технологии и технические средства для АПК. Ч. 1. Воронеж: ФГБОУ ВПО Воронежский ГАУ, 2014. С. 61–68 [*Міжнародна наукометрична база: РИНЦ*] (*Особистий внесок: автором досліджено кадрову політику*).

38. Чернега І. І. Мотивація – вирішальний чинник ефективності діяльності персоналу // До 60-річчя утворення Черкаської області: матеріали всеукр. наук. конф. молодих учених (м. Умань, 14–15 березня 2013 р.). Умань: УНУС, 2013. С. 159–160.

39. Чернега І. І. Мотиваційні чинники в управлінні персоналом // Теоретико-методологічні засади ефективного розвитку аграрного виробництва: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених, аспірантів і студентів (м. Харків, 24–25 квітня 2014 р.). Харків: ХНАУ, 2014. С. 131–134.

40. Чернега І. І., Гаврилюк Л. А., Ковальчук А. І. Сучасні тенденції розвитку систем оцінки та управління персоналом в сільськогосподарському виробництві // Современные научные достижения: материалы X Междунар. науч.-практ. конф. (Чехия, 27 января – 05 февраля 2014 г.). С. 6–8 (*Особистий внесок: автором досліджено тенденції управління персоналом*).

41. Чернега І. І., Ревуцька А. О. Удосконалення матеріального стимулювання аграрної праці в ринкових умовах // Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: матеріали VIII Міжнародна наук.-практ. конф., присвячу 170-річчю з дня заснування Уман. нац.ун-ту садівництва. (м. Умань, 24–25 квітня 2014 р.). Умань: УНУС, 2014. С. 115–118 (*Особистий внесок: автором висвітлено матеріальне стимулювання*).

42. Чернега І. І., Ревуцька А. О. Теорія власності та формування ринкового механізму господарювання // Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: матер. VIII міжнар. наук.-практ. конф. присвяченої 170-річчю з дня заснування Уманського національного університету садівництва. (м. Умань, 24–25 квітня 2014 р.). Умань. УНУС. 2014. С. 61–64 (*Особистий внесок: автором досліджено теорію власності*).

43. Чернега І. І., Ревуцька А. О. Трансформація інституту власності // Фундаментальні та прикладні проблеми підприємницької діяльності в аграрному секторі: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених, аспірантів і студентів. (м. Харків, 23-24 квітня 2015 р.). Харків: ХНАУ, 2015. С. 256–258 (*Особистий внесок: автором досліджено зміни інституту власності*).

44. Чернега І. І., Шевченко Н. О., Бленда Н. О. Персонал та його роль в діяльності аграрного підприємства // Научный потенциал мира – 2015: матеріали XI Междунар. науч.-практ. конф. (Болгария, 17–25 сентября 2015 г.). С. 45–47 (*Особистий внесок: автором досліджено роль персоналу в діяльності підприємств*).

45. Чернега І. І., Шевченко Н. О., Бленда Н. О. Сутнісна характеристика системи управління персоналом аграрних підприємств // Ключевые вопросы в современной науке: материалы XII Междунар. науч.-практ. конф. (Болгария, 15–22 апреля 2016 г.). Т. 2. С. 39–40 (*Особистий внесок: автором досліджено системи управління персоналом*).

46. Чернега І. І., Ревуцька А. О. Інституціонально-економічні засади використання земельних ресурсів // Ключевые вопросы в современной науке: матер. XII междунар. науч. практ. конф. Том 4. (Болгария, 15-22 апреля 2016 г.). С. 79–80 (*Особистий внесок: автором досліджено використання земельних ресурсів*).

47. Чернега І. І., Шевченко Н. О., Бленда Н. О. Професійний підбір персоналу в формуванні якісного кадрового складу аграрного підприємства // Наука без границ: матеріали междунар. науч.-практ. конф. (Болгария, 15–22 мая 2016 г.). Т. 1. С. 89–91 (*Особистий внесок: автором досліджено процес формування кадрів*).

48. Чернега І. І., Ревуцька А. О. Економічні аспекти формування ринку землі в Україні // Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 21–22 квітня 2016 р.). Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2016. С. 70–72 (*Особистий внесок: автором досліджено аспекти ринку землі*).

49. Чернега І. І. Сутність і роль малого бізнесу в умовах переходу до ринкових відносин // Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 25–26 травня 2017 р.). Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2017. С. 148–149 (*Особистий внесок: автором досліджено роль малого бізнесу*).

50. Чернега І. І., Бленда Н. О. Проблеми нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності в Україні // Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: матеріали Міжнар. наук. конф. молодих учених. (м. Умань 25-26 травня 2018 р.). Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2018. С. 136–137 (*Особистий внесок: автором досліджено регулювання підприємницької діяльності*).

51. Чернега І. І., Бленда Н. О. Міжнародний досвід підтримки малого бізнесу // Ключевые вопросы в современной науке: матеріали XV Междунар. науч.-практ. конф. (Болгария, 15–22 квітня 2019 р.). Т. 5. С. 40–43 (*Особистий внесок: автором досліджено роль підтримки малого бізнесу*).

52. Чернега І. І. Проблеми і перспективи конкурентоздатності підприємництва в Україні // Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 30–31 травня 2019 р.). Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2019. С. 114–115.

53. Чернега І. І., Шевченко Д. В. Сучасний стан та проблеми безробіття в Україні // Актуальні питання сучасної економіки: матеріали XI Всеукр. наук. конф. (м. Умань, 20 грудня 2019 р.). Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2019. С. 125–127 (*Особистий внесок: автором досліджено проблеми безробіття*).

54. Cherneha I. The main prerequisites of the socio-economic mechanism formation of business activities of the agricultural sector of Ukraine // Innovation and Entrepreneurship Collection of scientific articles. (Montreal, Canada, January 24, 2020). Ajax Publishing, Montreal, Canada, 2020. P. 17–20.

55. Чернега І. І. Інноваційний розвиток аграрного сектору в контексті соціально-економічного механізму підприємницької діяльності // Сучасні наукові погляди на економічний розвиток країни: матеріали II наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 21–22 лютого 2020 р.). Херсон: Молодий вчений, 2020. С. 23–26.

56. Чернега І. І. Формування соціального підприємництва аграрного сектору як сучасної форми господарювання на Україні // Інформаційні технології та фінансова система: сучасний стан, ефективність, перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 31 січня 2020 р.). Київ: АЦ «Нова економіка», 2020. С. 21–25.

АНОТАЦІЯ

Чернега І. І. Управління соціально-економічним механізмом підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». – Уманський національний університет садівництва, м. Умань, 2020.

У дисертації поглиблено теоретичні та практичні аспекти, а також надано практичні рекомендації щодо підвищення ефективності функціонування та розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України. Досліджено теоретичні засади формування соціального підприємництва як сучасної форми господарювання. Визначено поняття і види соціального підприємництва. Запропоновано авторське тлумачення соціального підприємництва аграрного сектору. Установлено що, з огляду на специфіку аграрного сектору, соціальне підприємництво є унікальним економічним явищем.

Обґрунтовано структуру соціально-економічного механізму підприємницької діяльності аграрного сектору та охарактеризовано основні його складові. Наведено методику дослідження соціально-економічного механізму підприємницької діяльності аграрного сектору. Запропоновано концептуальну схему формування цього механізму в контексті розвитку його соціальної відповідальності.

Досліджено основні положення теорії диверсифікації. Узагальнено теоретичні основи диверсифікації підприємницької діяльності аграрного сектору з урахуванням особливостей ринкової економіки. Запропоновано комплексний підхід до диверсифікації підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки, що базуються на багаторівневому управлінні.

Обґрунтовано архітектоніку інституціональної екосистеми соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України, що є інструментом реалізації місії і цілей соціального, економічного та екологічного спрямування в межах екосистеми підприємницької діяльності на рівні мезосистем аграрного сектору. Визначено основні вектори вдосконалення політики соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України.

Ключові слова: управління, функціонування, розвиток, удосконалення, соціально-економічний механізм, соціальна відповідальність, підприємницька діяльність, суб'єкт, аграрний сектор, стратегічні напрями, диверсифікація, архітектоніка, парадигма.

АННОТАЦИЯ

Чернега И. И. Управление социально-экономическим механизмом предпринимательской деятельности в аграрном секторе экономики. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.03 «Экономика и управление национальным хозяйством». – Уманский национальный университет садоводства, г.Умань, 2020.

В диссертации расширены теоретические и практические аспекты, а также даны практические рекомендации по повышению эффективности функционирования и развития социально-экономического механизма предпринимательской деятельности в аграрном секторе экономики Украины. Исследованы теоретические основы формирования социального предпринимательства как современной формы хозяйствования. Определены понятие и виды социального предпринимательства. Предложено авторское толкование социального предпринимательства аграрного сектору. Установлено что, с учетом специфики аграрного сектору, социальное предпринимательство является уникальным экономическим явлением.

Разработана структура социально-экономического механизма предпринимательской деятельности аграрного сектору и охарактеризованы основные его составляющие. Приведена методика исследования социально-экономического механизма предпринимательской деятельности аграрного сектору. Предложена концептуальная схема формирования этого механизма в контексте развития его социальной ответственности.

Исследованы основные положения теории диверсификации. Обобщены теоретические основы диверсификации предпринимательской деятельности аграрного сектору с учетом особенностей рыночной экономики. Предложен комплексный подход к диверсификации предпринимательской деятельности в аграрном секторе экономики, основанной на многоуровневом управлении.

Обоснована архитектура институциональной экосистемы социально-экономического механизма предпринимательской деятельности в аграрном секторе экономики Украины, что является инструментом реализации миссии и целей социального, экономического и экологического направления в пределах экосистемы предпринимательской деятельности на уровне мезосистем аграрного сектору. Предложены основные векторы совершенствования политики управления социально-экономическим механизмом предпринимательской деятельности в аграрном секторе экономики Украины.

Ключевые слова: управление, функционирование, развитие, усовершенствование, социально-экономический механизм, социальная ответственность, предпринимательская деятельность, субъект, аграрный сектор, стратегические направления, диверсификация, архитектура, парадигма.

ANNOTATION

Cherneha I. The management of socio-economic mechanism of entrepreneurial activity in agrarian sector of economy. – Manuscript.

Thesis for a Doctoral Degree of Economic Sciences in specialty 08.00.03 - Economics and Management of National Economy. – Uman National University of horticulture, Uman, 2020.

The theoretical foundations of the formation of social entrepreneurship as a modern form of business are investigated. The concepts and types of social entrepreneurship are defined. The interpretation of social entrepreneurship of the agrarian sector is offered. Given the specificity of the agrarian sector, social entrepreneurship is found to be a unique economic phenomenon.

The structure of socio-economic mechanism of entrepreneurial activity of agrarian sector is proposed and the main components of socio-economic mechanism of entrepreneurial activity of agrarian sector are established. The methodology of research of the socio-economic mechanism of entrepreneurial activity of the agrarian sector is determined.

The conceptual approach to the formation of the socio-economic mechanism of entrepreneurial activity of the agricultural sector in the context of social responsibility is defined. The conceptual scheme of formation of socio-economic mechanism of entrepreneurial activity of agrarian sector in the context of development of its social responsibility is offered.

The analysis of the ecosystem of management of the socio-economic mechanism of entrepreneurial activity in the agr sector of the economy by basic structural elements. It is established that the understanding of the socio-economic mechanism of entrepreneurial activity and social responsibility by representatives of the agrarian sector of Ukraine is quite broad and to some extent limited. The system of influence of social awareness of the subjects of market relations on the socio-economic mechanism of business activity is defined.

The dependence of the socio-economic mechanism of entrepreneurial activity in the agr sector of the economy on the effectiveness of the measures taken by the state authorities in the field of agricultural policy is substantiated. The basic principles of the theory of diversification are investigated and, taking into account the peculiarities of the market economy, the theoretical bases of diversification of entrepreneurial activity of the agrarian sector are summarized, based on the motives, types, forms, goals, causes and consequences of this process. The main stages of forming the directions of the strategy of diversification of entrepreneurial activity in the agrarian sector of economy are determined.

The complex approach to diversification of entrepreneurial activity in the agrarian sector of economy is offered, based on multilevel management, allocates socially-oriented strategy, combines factors of production activity of subjects into a single system of interactions to ensure management of diversification at different levels, characterization specialize in the production of raw materials and industries that use it for the production of various goods.

The essence of the concept of "business strategy" is proposed, which defines the complex of actions of the subjects of socio-economic activity in relation to the organization of business activity in order to achieve the strategic goal of the socio-economic development of the business entity. It is determined that the strategy of development of the socio-

economic mechanism should be developed on the basis of the "foundation-roof". Based on the above, a model for integrating the main components of strategic plans of different hierarchical levels of management is proposed.

The author's view on the institutional ecosystem of the socio-economic mechanism of entrepreneurial activity, which defines the totality of social and economic institutions and institutional actions of state regulation of socio-economic relations of entrepreneurial activity in the agrarian sector, which responds to contemporary challenges of economic development in the context of social, environmental and economic.

The architectonics of the institutional ecosystem of the socio-economic mechanism of entrepreneurial activity in the agrarian sector of the economy is grounded. activity of the subjects of the requirements of the legislation and the needs of stakeholders in economic, environmental, social, labor and information fields to ensure sustainable development.

It is established that the transition to management on the basis of emerald organizations is an effective tool for improving the efficiency of socio-economic mechanism of entrepreneurial activity in the agricultural sector of the Ukrainian economy and the direction of balanced economic development. The emergent paradigm of the socio-economic mechanism of entrepreneurial activity in the agrarian sector of the economy is determined.

The main vectors for improving the policy of managing the socio-economic mechanism of entrepreneurial activity in the agrarian sector of the Ukrainian economy have been determined, which is an instrument of realization of the mission and goals of social, economic and environmental orientation within the ecosystem of entrepreneurial activity at the level of mesosystems of the agrarian sector of the economy.

Key words: managing, functioning, development, improvement, social and economic mechanisms, social responsibility, entrepreneurship, the subject, the agricultural sector, strategic directions, diversification, architectonic, paradigm.

Відповідальний за випуск:
доктор економічних наук, професор
член-кореспондент НААН
Ульянченко Олександр Вікторович

Підписано до друку . Формат 60×84/16. Гарнітура Таймс.
Друк офсетний. Обсяг: 0,9 ум.-друк. арк.; 0,9 обл. – вид. арк.
Наклад 100 прим. Замовлення № 36

Виготовлювач –